

Geschiedenis van Spanje

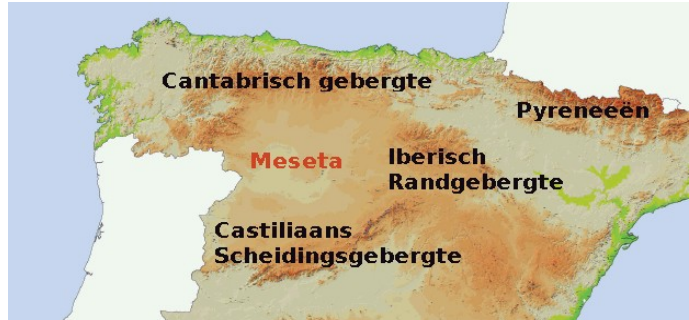
Castilië

Casa Cultural

Castilië

Ontstaan van het graafschap Castilië

Castilië kreeg vorm als graafschap aan het begin van de negende eeuw en zijn naam is waarschijnlijk afgeleid van de term *castella*, de aanduiding voor verdedigingswerken die gevonden zijn in Noord-Spanje. De oudste betrouwbare vermelding van deze benaming is aangetroffen in het verslag uit 836 van de priester Kardellus over de herbevolking van het gebied dat Cantabrië heet. Dit gebied beslaat een deel van de Spaanse meseta ofwel hoogvlakte, gelegen tussen het Castiliaans Scheidingsgebergte en het Cantabrisch gebergte. Of de castellas gebouwd zijn als verdedigingslinie tegen de Romeinen of pas veel later, toen de Visigoten binnenvielen, is een open vraag.

In de eerste helft van de achtste eeuw veroverden de Moren geheel Spanje en vestigden Berbers zich in het dal van de Duero ten zuiden van het Cantabrisch gebergte. Ten noorden daarvan ontwikkelde zich het Asturiaanse koninkrijk na de overwinning van de christelijke voorman Don Pelayo op de Moorse legers in de slag bij Covadonga van 722. Een overwinning die beschouwd wordt als het begin van de bijna achthonderdjaar durende strijd tussen christenen en Moren om het Iberisch schiereiland, ofwel de *Reconquista*. Vijftien jaar later brak een opstand uit in Noord-Afrika onder Berbers die zich verzetten tegen de Arabische overheersing en dat bewoog de Berbers uit het Duerodal ertoe zich terug te trekken om de opstandelingen in Afrika te hulp te komen. De noordflank van het Duerodal werd een bestuurlijk niemandsland wat Arabische chroniqueurs 'de woestijn van de Duero' noemden. Decennia later vestigden zich Asturianen in dit gebied en weliswaar vormden de telkens terugkerende aceifas ofwel strafexpedities van de Moren een bedreiging voor de ontwikkeling van de jonge christelijke samenleving, maar deze hield stand.

Vanaf 840 werd de zuidflank van het Cantabrisch gebergte langzaamaan opgenomen in het Asturiaanse rijk. Aan de oostkant ontstond een proto-graafschap, *Castella Vetula* ofwel *Castilla Vieja* (Oud Castilië), waarover een zekere Rodrigo heerste als opperheer namens de Asturiaanse kroon, belast met de verdediging van het gebied tegen de aceifas. In 866 werd Castilla Vieja samengevoegd met het oostelijk deel van Asturië (*Asturias de Santillana*). Rond die tijd drongen de christenen onder leiding van Rodrigo door tot veel zuidelijker gelegen gebieden aan de westkant van de Iberische gebergteketen. Hierbij ging het om een zoektocht van boeren naar nieuwe landbouwgebieden. Om hun posities te consolideren en te beschermen tegen de aceifas werd in 884 het centraal gelegen Burgos gesticht door Diego Rodrigues Porcelos (?-885), zoon en opvolger van Rodrigo. Burgos lag aan de Romeinse weg die de bovenloop van de Ebro verbond met de noordelijke meseta en waarlangs de Moren hun troepen verplaatsten. Voor de christenen dus een belangrijke vestiging. In de loop van de volgende decennia ontwikkelde Burgos zich tot het bestuurlijk en handelscentrum van het graafschap. Rond 912 werd door de christenen het gebied aan de bovenloop van de rivier de Duero bereikt. Deze uitbreiding leidde tot de ontwikkeling van een wirwar van mini-graafschappen die het besturen van het gebied niet vereenvoudigde. Het was de leonese koning Ramiro II die in 932 besloot het bestuur van het gehele gebied in handen te leggen van Fernán González (de Goede Graaf), telg uit het huis van Lara, een van de meest vooraanstaande Castiliaanse families.

Fernán González
de Goede Graaf
c. 910-970

Stamboom van de graven van Castilië.

Jaartallen geven regeerjaren weer.

Daarmee werd een bestuurlijke eenheid gecreëerd van grote omvang en kracht. Dit vertoon van christelijke macht lokte een reactie uit van de kalief van Córdoba, Abd al-Rahman III, die in 934 optrok tegen de christelijke rijken in het noorden en onder meer Burgos verwoestte. De kalief werd echter in 939 door een gezamenlijk leger van de christelijke vorsten verslagen in de slag bij Simancas. Daarop wist de graaf van Castilië de ten zuiden van de Duero gelegen stad Sepúlveda in te nemen.

Fernán González overleed in 970 en werd opgevolgd door zijn zoon García Fernández, die veel te stellen kreeg met de Moorse aceifas van Almanzor. Delen van het graafschap vielen weer in Moorse handen. Vanaf 992 had Almanzor een bondgenoot in de opstandige zoon van García Fernández, Sancho García. In 995 werd García Fernández door Almanzor verslagen, gevangen genomen en vermoedelijk niet lang daarna gedood. Met toestemming van de Moorse vorst nam Sancho García het graafschap over van zijn vader. Sancho García was een uitstekend diplomaat en veldheer die in het jaar 1000 met succes zijn patroon Almanzor tegemoet trad en in 1003 een overeenkomst sloot met diens zoon en opvolger Abd al-Malik. Er ontstond rond die tijd grote onrust in het kalifaat van Córdoba, waarvan Sancho gebruik maakte door rond 1010 Clunia, Osmá en enkele andere steden, gelegen aan de bovenloop van de rivier de Ebro, te heroveren. Sancho García overleed in 1017.

Zijn zoon García Sánchez, op dat moment negen jaar oud, volgde hem op onder regentschap van Castiliaanse edelen. In 1029 werd deze jonge graaf vermoord door leden van zijn schoonfamilie die bezwaar hadden tegen zijn huwelijk met prinses Sancha, dochter van koning Alfons V van León. Het graafschap kwam in handen van koningin Munia, zuster van de overledene en gehuwd met

Sancho de Grote, koning van Pamplona. Het Pamplonese vorstenpaar liet het bestuur tussen 1029 en 1035 over het grootste deel van Castilië aan hun oudste zoon Ferdinand Garcés. Na de dood van Sancho de Grote kreeg Ferdinand het graafschap definitief in handen en na de toenmalige koning Bermudo III van León verslagen en gedood te hebben, besteeg de graaf van Castilië de troon van León als Ferdinand I. Bermudo had geen nakomelingen en omdat Ferdinand gehuwd was met de zuster van de overledene, Sancha, kon hij rechten doen gelden op deze troon. Castilië werd als zelfstandig graafschap met Burgos als hoofdstad gevoegd onder de leonese kroon.

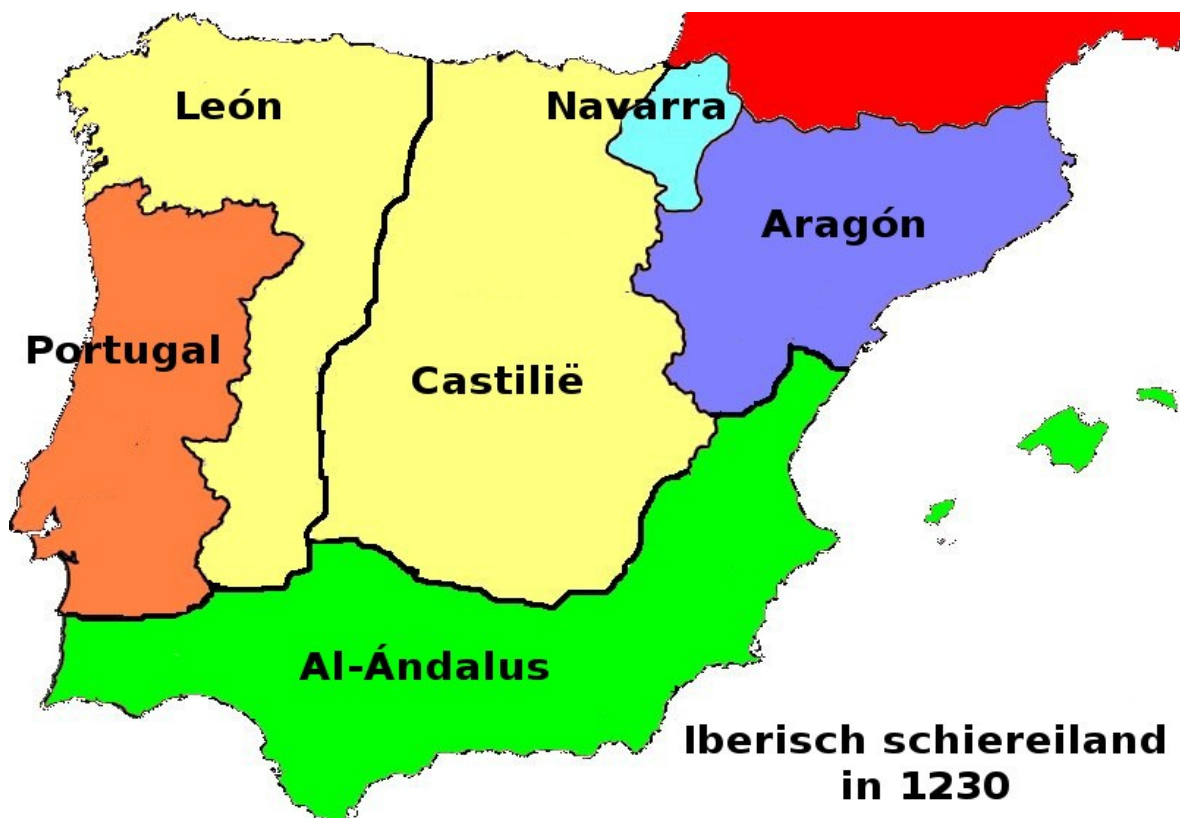
Ontwikkeling van het koninkrijk Castilië

Toen Ferdinand na een lange regeringsperiode in 1065 overleed, werd het koninkrijk León naar oud gebruik verdeeld over diens drie zoons, waarbij de afzonderlijke koninkrijken León, Castilië en Galicië ontstonden, geregeerd door respectievelijk Alfons VI, Sancho II en García II. Deze broers raakten onderling slaags.

Alfons VI kwam daarbij als overwinnaar uit de bus en hij mocht zich in 1072 koning noemen van het weer verenigde rijk León. Deze situatie bleef bestaan tot 1157 toen Alfons VII overleed en Castilië een zelfstandig koninkrijk werd naast dat van León. In het jaar 1230 werden León en Castilië definitief verenigd, maar nu werd León toegevoegd aan de kroon van Castilië. In de eerste helft van deze bijna tweehonderdjarige periode was León oppermachtig en speelde het een hoofdrol in de verovering van gebieden op de Moren. Alfons VI veroverde de belangrijke Moorse vesting van Toledo - dat sindsdien altijd in christelijke handen is gebleven - en Alfons VII liet zich na al zijn successen in 1135 kronen tot keizer van heel Spanje. Maar vanaf zijn dood nam de macht van León gaandeweg af en was het Castilië dat zich ontwikkelde tot het belangrijkste christelijke koninkrijk. Dat gebeurde vooral tijdens de regeerperiode van Alfons VIII (1158-1214) die zijn rijk hecht wist te organiseren en beschikte over een aanzienlijk economisch en militair potentieel.

Alfons VIII leverde grote veldslagen tegen de Moren. Tegen het einde van de twaalfde eeuw besloot hij definitief af te rekenen met zijn zuiderburen, de Almohaden, een fundamentalistische Berberstam die in Afrika de macht had overgenomen en vanaf 1145 begonnen was om delen van het Iberisch schiereiland te veroveren. Het liep slecht af voor de Castilianen. In de slag bij Alarcos, juli 1195, nabij Ciudad Real, leden de christelijke legers een grote nederlaag. De Moorse bedreiging bleef realiteit. Dit bracht enkele jaren later paus Innocentius III ertoe om de koning van Castilië op te roepen een kruistocht te beginnen tegen de Almohaden. Alfons VIII besloot dit keer niet alleen op te trekken tegen de Moren en verzekerde zich van de steun van Navarra en Aragón. Ook sloten tal van ridders uit andere Europese landen zich aan. De gezamenlijke christelijke legers brachten de Almohaden in de slag bij Navas de Tolosa in juni 1212 een vernietigende nederlaag toe. Deze slag wordt wel gezien als het definitieve keerpunt in de Reconquista.

Alfons VIII van Castilië werd opgevolgd door zijn zoon Hendrik I uit het huwelijk van Alfons met Eleónora uit het Britse koningshuis van Plantagenet. Hendrik was toen minderjarig en het lag voor de hand dat na het overlijden van zijn moeder, zijn oudste zuster Berenguela als regentes zou optreden. Maar ook de invloedrijke Castiliaanse edelman, de Graaf van Lara, die Berenguela niet welgezind was, bemoeide zich met de jonge prins en deed twee pogingen om via een huwelijk van Hendrik Castilië te koppelen aan een ander koninkrijk. De eerste poging, een huwelijk met een Portugese prinses werd geannuleerd door de paus wegens bloedverwantschap en de tweede, een verbintenis met prinses Sancha van León mislukte vanwege het voortijdig overlijden van Hendrik in 1217. Op dat moment ontstond een echtelijke strijd om de troon van Castilië tussen Berenguela en haar man, Alfons IX, koning van León. Berenguela wilde voorkomen dat Castilië door León zou worden ingelijfd en verdedigde de rechten van haar zoon, Ferdinand III.

Berenguela van Castilië
1180-1246

Berenguela, die een scherp inzicht had in de dynastieke verhoudingen binnen de christelijke koninkrijken, riep de Cortes (hofraad) van Castilië bijeen die haar erkende als koningin en opvolgster van de overleden Hendrik, maar waarbij zij direct abdiceerde en haar rechten op de troon van Castilië overdroeg aan haar zoon. Op instigatie van de graaf van Lara ondernam Alfons IX een poging de Castiliaanse troon met geweld te veroveren, maar dat mislukte. Toen Alfons IX in 1230 overleed, eiste Ferdinand ook de troon van León op. Na onderhandelingen met het koningshuis

van Portugal, dat eveneens het recht op het rijk León meende te kunnen claimen vanwege een eerder huwelijk van Alfons IX met een Portugese prinses, voegde Ferdinand III de rijken van Castilië en León samen onder de kroon van Castilië. Een machtig koninkrijk was ontstaan, dat zich kon meten met welk ander West-Europees rijk dan ook.

Castilië onder Ferdinand III, de Heilige

Koning Ferdinand III, die wegens zijn rol in de Reconquista de bijnaam de Heilige kreeg, heeft veel bijgedragen aan de vereniging van Castilië en León tot één samenhangend koninkrijk. Hij bracht de interne administratie op orde, wat natuurlijk van belang was in verband met het garanderen van de voor zijn veroveringsplannen noodzakelijke belastingopbrengsten. Daartoe werden fiscale regels geüniformeerd voor de inwoners en vaste belastingtarieven opgelegd aan de kerken. Ook de wetgeving kreeg aandacht, wetgeving gebaseerd op het al door de Visigoten in de zevende eeuw geïntroduceerde wetboek *Liber Iudicium*, die werd aangepast op basis van lokaal tot stand gekomen gerechtelijke uitspraken: de zogeheten *fazañas*. Het latijn werd als officiële taal vervangen door het Castiliaans. In de loop van de twaalfde eeuw was de bestuurlijke inspraak gegroeid, d.w.z. de vorsten van León en Castilië riepen vaker dan voorheen de Cortes bijeen, die destijds niet meer alleen bestond uit hoogwaardigheidsbekleders uit adellijke en kerkelijke kringen, maar waartoe ook bestuurders van belangrijke steden behoorden. Bekend voorbeeld is de Cortes van León in 1188 op initiatief van Alfons IX, maar ook Alfons VIII van Castilië had de gewoonte de Cortes te raadplegen en Ferdinand III zette deze traditie voort. Steun van de elite aan de koning was nu eenmaal noodzakelijk en het zorgvuldig vastleggen van de rechten van adel, kerk en steden droeg in hoge mate bij aan interne rust, voorwaarde voor de realisatie van de koninklijke ambities. Zo ontwikkelde de Cortes zich tot het forum voor de discussie over majeure staatszaken en speelde het een belangrijke rol in de homogenisering van Castilië.

Ferdinand III, de Heilige
1199-1252

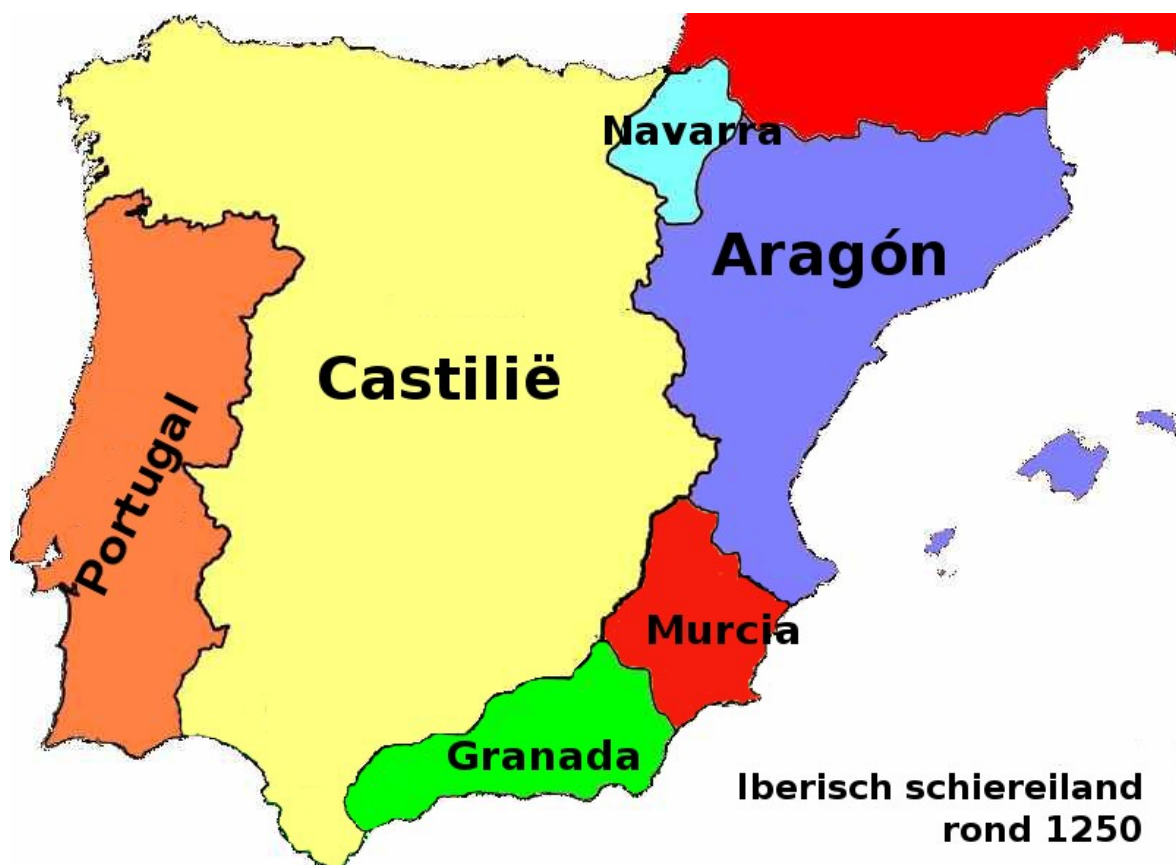
Stamboom van de koningen van Castilië vanaf Alfons VIII.

Jaartallen geven regeerjaren weer.

De manier waarop Ferdinand III zijn rijk organiseerde, stelde hem in staat om de verovering van gebieden op de Moren krachtig ter hand te nemen. Daarbij richtte hij zich in eerste instantie op het zuidwesten, waar in 1231 Jerez de la Frontera werd veroverd. In 1236 volgde de inname van de voormalige hoofdstad van het kalifaat, Córdoba. Vier jaar daarna viel Lucena, gelegen ten zuidoosten van Córdoba, in christelijke handen.

In 1243 bereidde Ferdinand een aanval voor op de Moorse taifa Murcia, maar wegens ziekte moest hij de leiding van deze veldtocht overlaten aan zijn toen 22 jaar oude zoon, prins Alfons. Tijdens diens tocht naar het zuiden bereikte hem bericht dat de emir van Murcia, Ibn Hud al-Dawla, zijn vazalschap aanbood aan Castilië in ruil voor de steun aan Murcia tegen de vanuit het noorden opdringende koning van Aragón, Jacobus I, de Veroveraar, en de bedreigingen vanuit het zuiden door Muhammad ibn Yusuf ibn Nasr, koning van Granada. De ambities van Jacobus I om Murcia te veroveren, kwamen tot een einde toen besloten werd tot een huwelijk tussen prins Alfons van Castilië en de dochter van Jacobus, Violante, die toen pas tien jaar oud was, een huwelijk dat in 1246 werd ingezegend in Valladolid. De grensgeschillen tussen Aragón en Castilië in het zuiden werden opgelost met het verdrag van Almazora (1244) waarmee Castilië de beschikking kreeg over steden als Elche en Alicante en daarmee directe toegang tot de Middellandse Zee. Murcia werd een protectoraat van Castilië, maar bleef een Islamitische staat op enkele steden na zoals Cartagena, die in opstand waren gekomen tegen het verdrag en door Alfons X werden ingenomen en gekerstend. Na deze succesvolle operaties vervolgde Ferdinand III zijn veroveringstochten in het dal van de Guadalquivir. Jaén viel in 1246 en tegen het eind van 1248 werd Sevilla na een beleg van vijftien maanden veroverd. Hij werd bij zijn overlijden in 1252 opgevolgd door zijn oudste zoon, Alfons X.

Alfons X, de Wijze

Alfons X werd geboren in 1221 en opgevoed door zijn moeder Beatrix en zijn grootmoeder Berenguela, wier rol belangrijk werd na het overlijden van Beatrix in 1235. Zijn vader Ferdinand III had het te druk met oorlog voeren. In de opvoeding lag de nadruk op kennismaking met literatuur, met name poëzie en op astrologie. Voordat Alfons X in 1246 in het huwelijk trad met Violante van Aragón had hij diverse onwettige relaties waaruit een aantal kinderen werd geboren, waaronder Beatrix van Castilië in 1241. Na de huwelijksinzegening bleven Alfons X en Violante enige jaren kinderloos, maar in 1253 zag hun eerste dochter, Berenguela, het levenslicht en er zouden nog tien kinderen volgen. Ferdinand de la Cerda (1255) was de eerste zoon en erfopvolger. Zijn bijnaam 'de la Cerda' kreeg hij omdat hij naar zeggen geboren werd met haar op borst en rug 'als van een varken'. Zijn jongere broer Sancho (1258) zou in de latere strijd om de erfopvolging het leven van Alfons X aanzienlijk vergallen. Gedurende de eerste jaren van zijn regeerperiode toonde Alfons zich uiterst genereus en verleende hij tal van specifieke rechten aan steden, vooraanstaande burgers en kerk, waarmee hij zich de afgunst van de Castiliaanse edelen en de woede van zijn schoonvader Jacobus I van Aragón op de hals haalde. In 1252 wist Alfons X een overeenkomst te bereiken over de status van de Algarve met de koning van Portugal die net als Alfons X aanspraak maakte op dit gebied. Formeel erkende de Portugees de soevereiniteit van Alfons X over de Algarve, maar in de praktijk bleef de Portugese koning het bestuur uitoefenen.

Alfons X, de Wijze
1221-1284

De dood van Willem van Holland, tot die tijd koning van het heilige Roomse rijk, bewoog enkele van zijn aanhangers ertoe om Alfons X het keizerschap aan te bieden, een aanbod dat hij accepteerde, maar waarmee hij in zware financiële problemen kwam omdat deze campagne voor het keizerschap hem veel geld kostte bovenop de torenhoge uitgaven voor zijn andere ambities: de strijd tegen de Moren en zijn niet aflatende inspanningen ter ondersteuning van talloze culturele projecten. Eén van die projecten was de uitbouw van de in de twaalfde eeuw gestichte *Escuela de Traductores* ofwel vertalersschool in Toledo. Deze vertalersschool functioneerde als kenniscentrum waarbinnen Spaanse, Hebreeuwse en Arabische wetenschappers en taalkundigen samenwerkten om geschriften uit de Griekse en Arabische wereld te vertalen in het Latijn. Toledo groeide in die tijd uit tot een prominente verbindingsschakel tussen Oost en West. In 1269 werd een dependance van de Escuela de Toledo opgericht, de Escuela de Murcia, geleid door de Moorse mathematicus Al-Ricotí.

Escuela de Traductores, Toledo

Om de eenheid in het rijk te bevorderen en de administratie te stroomlijnen heeft Alfons X tal van wetten ingevoerd. Eén van de maatregelen die hij nam (1261) was de unificatie van geld, maten en gewichten die nog overal verschilden. Later, in 1273, bracht hij alle schaapherders van León en Castilië bijeen in één nationale associatie, waaraan belangrijke voorrechten werden toegekend zoals vrijstelling van militaire dienst. Deze regeling, bekend als de *Honrado Concejo de la Mesta de Pastores*, voorzag ook in de ordening en bescherming van de uit de oudheid daterende schapenrouten, de *cañadas reales*, een netwerk met een totale lengte van honderden kilometers waarlangs de herders hun kuddes van de zomer- naar winterweiden leidden en andersom. De Concejo de la Mesta voorzag in een eeuwigdurend recht op overpad.

Maar zijn belangrijkste bijdrage aan de Castiliaanse wetgeving en unificatie is ongetwijfeld de creatie van de *Siete Partidas*, zeven akten die juridische regelingen inhielden op uiteenlopende gebieden. Alfons begon zijn werk aan de Partidas in 1256 en voltooide het in 1263. De beginletters van de akten vormen samen het acroniem ALFONSO. Naast de *Siete Partidas* publiceerde hij ook *Fuero Real de Castilla* (wetten van het koninkrijk), eveneens bedoeld om

Partida I..... **A** servicio de Dios... (I).
 Partida II..... **L**a fé católica...
 Partida III..... **F**izo nuestro Señor...
 Partida IV..... **O**nrras sennaladas...
 Partida V..... **N**ascen entre los omes...
 Partida VI..... **S**esudamente dixerón los sabios...
 Partida VII..... **O**lvidanza et atrevimiento...

eenheid te bevorderen in de diversiteit aan rechten toegekend aan edelen en steden. Daar waar eerder toegekende rechten een goed bestuur in de weg stonden, werden deze geschrapt, zeer tot ongenoegen van de edelen.

Behalve op juridisch gebied deed Alfons ook belangrijke historische

en wetenschappelijke werken het licht zien. Op historisch gebied zijn de meest bekende de *Estoria de España* (geschiedenis van Spanje) en de *General Estoria* (een wereldgeschiedenis). De astronomie werd verrijkt met planetentabellen, de *Tablas Alfonsíes* en een uitvoerig werk over de kennis van de astronomie: *Los libros del saber de Astronomía*. Voor zijn bijdragen aan de astronomie werd in 1935 Alfons X postuum geëerd met een vernoeming naar hem van een maankrater: Alphonsus. Naast deze enorme productie van juridisch en wetenschappelijk werk schreef hij literaire werken en gedichten, zoals de bundel *Cantigas de Santa Maria*.

Zoals vermeld werd in 1244 met het verdrag van Alzmirageregeld dat Murcia een Moorse vazalstaat zou worden, maar Alfons X realiseerde zich dat dit gebied nooit snel gekerstend zou worden als hij zich aan dit verdrag zou houden. Hij verhoogde de druk op bekering van de inwoners door in overleg met paus Innocentius IV in 1250 het diocees van Cartagena in het leven te roepen en daar zijn eigen biechtvader tot eerste bisschop te benoemen. In 1258 werd een gouverneur aangesteld die het toezicht verscherpte op de bekeringsactiviteiten. Dit leidde in 1264 tot de opstand van de *mudéjares*, Moren die hun geloof trouw bleven in de door de christenen veroverde gebieden. Alfons X had moeite deze opstand te bedwingen, maar een vraag om hulp van zijn vrouw Violante aan haar vader Jacobus van Aragón had effect. Jacobus

sloeg de opstand neer en liet Murcia verder over aan zijn schoonzoon. Onder aanvoering van Filips, een broer van Alfons X, kwamen de Castiliaanse edelen in 1272 in opstand. Zij eisten een groter aandeel in de belastingopbrengsten, maakten bezwaar tegen het autoritaire optreden van Alfons X en tegen de wetten die hij invoerde, die knaagden aan hun bestaande rechten. Gelukkig voor de koning kreeg hij opnieuw hulp van zijn schoonvader Jacobus van Aragón en kon de opstand worden bedwongen.

De strijd tussen Moren en christenen wordt in veel steden jaarlijks herdacht met het feest van de *Moros y Cristianos*. Op de foto een parade in de stad Murcia

Vanaf 1256 was Alfons kandidaat-opvolger van de keizer van het Heilige Roomse Rijk, maar in 1273 wordt zijn enige concurrent Rudolf van Habsburg gekroond. Twee jaar lang probeerde Alfons alsnog het pleit te winnen, maar na een reis naar Baucaire (Frankrijk), waar hij een onderhoud had met paus Gregorius X, zag hij definitief af van zijn ambities. Van zijn afwezigheid in 1275 en het feit dat

kroonprins Ferdinand de la Cerda zich ver in het noorden bevond, maakten de koningen van Granada en Marokko gebruik om een poging te doen Sevilla te veroveren. Kroonprins Ferdinand snelde toe, maar werd op zijn tocht naar het zuiden door ziekte geveld en kwam in Ciudad Real te overlijden. Het was diens broer Sancho die de Moren uiteindelijk een zware nederlaag toebracht. Daarna brak de strijd los om de opvolging van Alfons de Wijze.

Het conflict om de erfenis van Alfons de Wijze

Volgens het oude Castiliaanse (het Visigotische) recht zou na het overlijden van prins Ferdinand diens jongere broer Sancho de troonopvolger worden. Alfons X had in de Siete Partidas echter de bepaling opgenomen die voorzag in opvolging door kinderen van Ferdinand de la Cerda. De Partidas bevatten echter geen sancties als daaraan niet werd voldaan. Alfons X gaf tegen zijn eigen wetgeving in aan Sancho de voorkeur, die zich onderscheiden had in de strijd tegen de Moren, maar zijn vrouw Violante koos de kant van de kinderen van Alfons de la Cerda evenals diens moeder Blanca en zijn grootvader, de koning van Frankrijk. Een tragische breuk in de familie was het gevolg. In 1277 vluchtten Blanca, Violante en de prinsen de la Cerda naar Aragón. Vanaf dat moment begonnen ook de paus en de koning van Engeland (Edward I) zich met de zaak te bemoeien. Dat bracht een periode van vier jaar van onderhandelingen teweeg. Eind 1280 ontmoette Alfons X, in gezelschap van zijn zoon Sancho, de Franse koning in Bayonne om de opvolgingskwestie definitief te regelen. Het was daar dat hij zijn voorstel deed om Sancho tot opvolger te benoemen en Alfons de la Cerda het rijk van Jaén te geven onder vazalschap van Castilië. Sancho verzette zich daartegen en de onderhandelingen werden afgebroken. Castilië bevond zich op de rand van een burgeroorlog.

In 1282, nadat Sancho veel edelen aan zich had weten te binden, manifesteerde hij zich openlijk als opvolger van Alfons X en dreigde zelfs met de wapenen, hoewel het vrijwel zeker is dat hij deze nooit tegen zijn vader zou hebben opgenomen. Hij riep een Cortes bijeen van zijn volgelingen die besloten Alfons het koningschap te ontnemen en Sancho op de troon te zetten. Sancho had de macht over vrijwel geheel Castilië en werd gesteund door de koning van Granada, maar inmiddels ook door zijn moeder, koningin Violante, die uit angst voor haar man toch de kandidatuur van Sancho onderschreef. Van ingrijpen door de andere koninkrijken op het Iberisch schiereiland had Sancho niets te vrezen. De vorsten van Portugal en Aragón waren niet van plan hem een strobreed in de weg te leggen. Alfons X kon eind 1282 alleen nog rekenen op de steun van Sevilla en enkele steden in Murcia. Op 4 april 1284 overleed de koning in het Alcázar van Sevilla in gezelschap van enkele van zijn kinderen, waaronder zijn dochter Beatrix, koningin van Portugal die hem altijd tot steun was geweest. Zijn vrouw Violante en zoon Sancho ontbraken.

Standbeeld van Alfons X
El Puerto de Santa Maria (Cádiz)

Castilië onder Sancho IV, de Dappere

Sancho IV, de Dappere
1258-1295

Vlak voor zijn overlijden in 1284 ontnam Alfons X van Castilië zijn zoon Sancho IV de rechten op de troon, maar Sancho had gedurende de strijd om de opvolging veel aanhang verworven en werd nog in dezelfde maand waarin Alfons de Wijze stierf tot koning gekroond. De familiale twisten om de troon bleven zich echter voortslepen. Tegenstanders van Sancho IV waren vooral te vinden onder de aanhangers van prins Alfons, oudste zoon van Sancho's overleden broer, Ferdinand de la Cerda. Zij kwamen in opstand onder aanvoering van een jongere broer van Sancho, prins Johan. Beweerd wordt dat Sancho IV enkele duizenden van zijn tegenstanders liet executeren. Prins Johan werd vergeving geschonken, maar deze liet het er niet bij zitten en organiseerde opnieuw een opstand, waarvoor hij steun zocht bij de sultan van Marokko en de koning van Granada, het laatste Moorse bolwerk op het Iberisch schiereiland. In 1294 viel prins Johan de plaats Tarifa aan, die kundig verdedigd werd door de Leónees Alfons de Guzmán.

Diens jongste zoon, zo verhaalt de legende, was in handen gevallen van de belegeraars die hem in ruil voor overgave zouden hebben willen vrijlaten. Maar Alfons de Guzmán gaf niet toe en slingerde zijn eigen dolk over de stadsmuur om er zijn zoon mee te laten ombrengen.

Eind 1291 kwamen Sancho IV en koning Jacobus II van Aragón overeen om samen de veroveringen van Moorse bezittingen een nieuwe impuls te geven. Zij bedachten het plan om de achtjarige Isabella, dochter van Sancho, te laten trouwen met de zestien jaar oudere koning van Aragón. Dit huwelijk werd nooit voltrokken, want Jacobus II wilde zijn handen vrijhouden om eventueel Castilië aan te vallen en zag af van de echtverbintenis.

Net als zijn vader heeft Sancho een aantal bijdragen geleverd aan het culturele erfgoed van Castilië. Van zijn hand verscheen het *Libro Castigos y documentos del rey don Sancho*, een verzameling uitspraken en verhalen voor de opvoeding van kroonprins Ferdinand. Ook liet hij twee beroemde encyclopedieën vertalen. Eerste is het *Libro del Tesoro* van de Florentijnse humanistische denker Brunetto Latini. Een werk dat naast informatie over astronomie en geografie een bestiarium bevat (beschrijvingen van echte en fabeldieren) en gedachten over morele, politieke en bestuurlijke aangelegenheden. De tweede encyclopedie is de *Lucidario*, een oorspronkelijk in het Latijn geschreven werk bestaande uit 106 hoofdstukken over gevarieerde onderwerpen van wetenschappelijke en theologische aard in de vorm van een vraag- en antwoordspel tussen meester en leerling. Sancho IV overleed in 1295.

Maria Molina, regentes van Castilië

Sancho IV was gehuwd met een tante van hem, Maria Molina en omdat dit huwelijk als onwettig werd beschouwd ontstond er wederom een strijd om de troonopvolging. Koningin Maria Molina schoof haar zoon Ferdinand, die toen nog minderjarig was, naar voren, maar haar aanspraken in naam van haar zoon werden betwist door de aanhangers van Alfons de la Cerda.

Maria van Molina presenteert haar zoon Ferdinand aan de Cortes in 1295

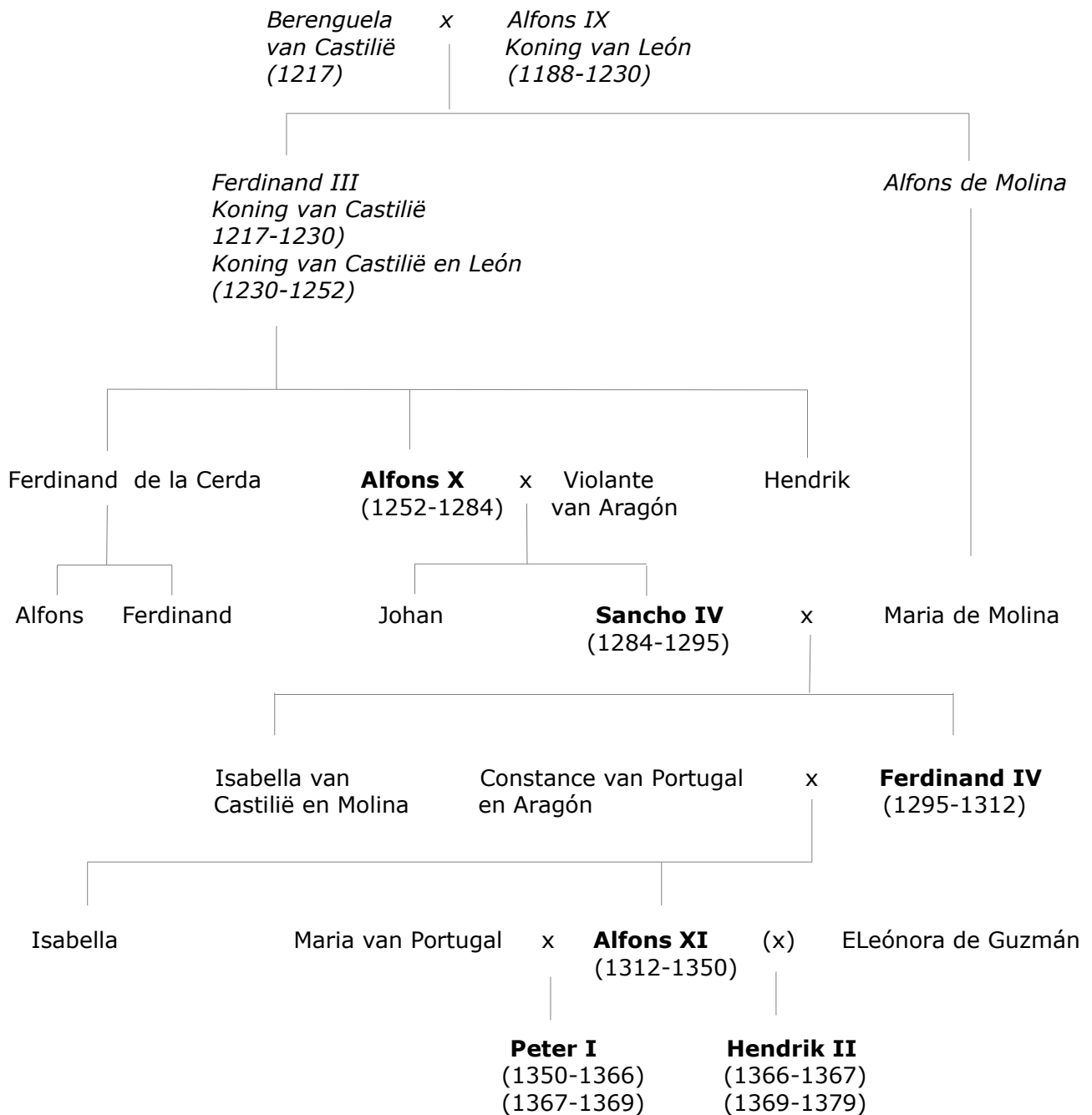
In 1295 presenteerde Maria de Molina haar zoon aan de Cortes van Castilië en wist zij de aanwezigen te overreden eer te bewijzen aan Ferdinand als koning. Diens oudoom, prins Hendrik, een broer van Alfons X, werd aangewezen als voogd over de jonge Ferdinand. Maria Molina verzekerde zich van de steun van Portugal door met koning Dionisius overeen te komen dat diens dochter Constance met Ferdinand IV zou huwen en dat de zuster van de Castiliaanse kroonprins, Beatrix, een echtverbintenis zou aangaan met de Portugese erfopvolger Alfons. Een en ander werd vastgelegd in het *Tratado de Alcañices*.

Begin 1296 startte opnieuw de rebellie om de Castiliaanse troon door aanhangers van Alfons de

la Cerda, aangevoerd door prins Johan van Castilië die al eerder strijd had geleverd met zijn oudere broer Sancho IV. Hun belangrijkste troef, de illegitimiteit van het huwelijk van koninginmoeder Maria de Molina met Sancho IV kwam echter te vervallen toen in 1301, het jaar dat Ferdinand IV meerderjarig werd, paus Bonifatius VIII het omstreden huwelijk achteraf wettig verklaarde. Dat belette de aanhangers van Alfons de la Cerda overigens niet om hun aanspraken te handhaven waarbij zij zich beriepen op het (Romeinse) recht dat koning Alfons X in zijn uitvoerige wetboek, de *Siete Partidas*, in 1263 had geïntroduceerd.

Stamboom van de koningen van Castilië vanaf Alfons X.

Jaartallen geven regeerjaren weer.

Castilië onder Ferdinand IV, de Gedagvaarde

Nadat Ferdinand IV de meerderjarige leeftijd had bereikt sloot hij in 1303 een pact met Mohammed III van Granada, waarbij dit laatste Moorse rijk op het Iberisch schiereiland een vazalstaat werd van Castilië. Gedurende de zeer onrustige jaren onder het bewind van Maria

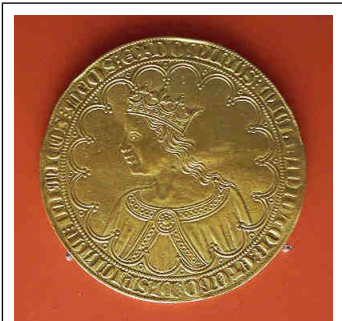

Ferdinand IV, de Gedagvaarde
1295-1312

de Molina had Aragón, de oosterbuur van Castilië, diverse keren geprobeerd om gebieden te veroveren, met name in Murcia dat in 1264 onder de Castiliaanse kroon gevoegd was. In aanwezigheid van de Portugese koning Dionisius en de aartsbisschop van Zaragoza werd in 1304 een overeenkomst gesloten waarin de grenzen tussen Castilië en Aragón werden vastgesteld: de *Sentencia Arbitral de Torrellas* (in 1305 definitief bevestigd met het *Tratado de Elche*). Tevens zag Alfons de la Cerda af van zijn aanspraken op de Castiliaanse troon. Bijgestaan door koning Jacobus II van Aragón kreeg Alfons de la Cerda ter compensatie voor zijn gebaar het beheer over een aantal over geheel Castilië verspreide bezittingen. Dit voorkwam het ontstaan van een ministaat binnen het koninkrijk. Toch bleef Alfons de la Cerda gebruik maken van koninklijke symbolen zoals zijn zegel en eigenlijk zou het uit 1275 daterende conflict van de troonopvolging in Castilië pas definitief beëindigd worden toen in 1331 Alfons de la Cerda trouw zwoer aan Alfons XI, opvolger van Ferdinand IV.

In december 1308 vond een belangrijke ontmoeting plaats van Ferdinand IV met vertegenwoordigers van koning Jacobus II van Aragón. Dit resulteerde in het *Tratado de Alcalá de Henares* waarin afspraken werden gemaakt over het gezamenlijk optrekken tegen de Moren en over een huwelijk van prinses Isabella van Castilië, dochter van Ferdinand IV, met de zoon van Jacobus II, prins Jacobus van Aragón.

De plannen om gezamenlijk de strijd aan te gaan met de Moren, zoals afgesproken in de overeenkomst van Alcalá de Henares, kreeg een nieuwe impuls toen in 1309 paus Clemens V zijn zegen gaf aan een kruistocht richting uiterste zuiden van het schiereiland. Hij zegde toe gedurende drie jaar een tiende van de kerkelijke inkomsten af te zullen staan om de oorlog tegen Granada te ondersteunen. Ferdinand IV riep de Cortes van Castilië bijeen in Madrid, voor het eerst in de huidige hoofdstad van Spanje, om de benodigde middelen bijeen te krijgen. Na afloop van de Cortes liet Ferdinand IV de zorg voor het rijk over aan zijn moeder en trok met zijn leger richting Algeciras, vergezeld door een grote groep van edelen waaronder zijn oom en rivaal prins Johan, die zijn medewerking aan de kruistocht had toegezegd. De belegering van Algeciras begon in juli 1309, maar terwijl Gibraltar al in september in handen viel van de Castilianen verliep de verovering van Algeciras uiterst traag. Het weer werkte tegen, evenals het uitbreken van epidemieën, maar belangrijkste tegenslag voor de Castiliaanse koning was de desertie van prins Johan die het legerkamp verliet in gezelschap van vijfhonderd man in reactie op het uitblijven van soldij. Deze actie van prins Johan bracht grote verontwaardiging teweeg aan de Europese hoven en leidde tot protest van de koning van Aragón, maar er zat voor Ferdinand niets anders op dan de kroonjuwelen van zijn vrouw Constance te belenen om te voorzien in de benodigde middelen. Uiteindelijk besloot Ferdinand IV begin 1310 te onderhandelen met de koning van Granada. In ruil voor het opheffen van het beleg kreeg de Castiliaan enkele minder belangrijke plaatsen aan de noordgrens van Granada in handen en ontving hij een grote som geld (50.000 Doblas de Oro). De desertie van prins Johan wekte tevens de woede van paus Clemens, die zijn eerder gedane belofte tot financiële steun overigens gestand hield, maar koning Ferdinand IV opdracht gaf om een zware straf op te leggen aan degenen die niet loyaal meewerkten aan de pogingen van de koning de Reconquista te voltooien.

Dobla de Oro

Gedurende de jaren die hem nog restten tot zijn dood probeerde Ferdinand IV de interne conflicten bij te leggen met het oog op voortzetting van de Reconquista. In 1312 riep hij de Cortes bijeen om opnieuw fondsen te werven voor de strijd tegen de Moren. Ook werden besluiten genomen om administratie en wetten van het rijk grondig te wijzigen om de koning minder afhankelijk te maken van de grillen der edelen. Op de dag van zijn overlijden, 7 september 1312 maakte Ferdinand IV nog afspraken met zijn broer Peter om te interveniëren in een intern geschil dat zich afspeelde in Granada.

De dood van Ferdinand is verweven met een legende die hem zijn bijnaam van *el Emplazado* ofwel de Gedagvaarde opleverde. In het jaar van zijn dood kwam hem ter ore dat twee leden van de militaire orde van Calatrava een van zijn gunstelingen, zouden hebben vermoord. Ferdinand vertrok naar Martos een vesting nabij de stad Jaén waar hij de vermeende daders ter dood veroordeelde en hen, zo gaat het verhaal, van de top van de Peña de Martos liet gooien. De veroordeelden daagden de koning binnen dertig dagen voor God te verschijnen voor deze onrechtmatige dubbele moord. En zowaar, dertig dagen na de executie overleed de koning.....

Alfons XI, de Rechtvaardige, op de Castiliaanse troon

Op het moment dat Ferdinand IV stierf was zijn zoon en opvolger Alfons XI net één jaar oud en ontstond er een discussie over het regentschap. In 1313 werd besloten dat zijn grootmoeder Maria de Molina, zijn moeder Constance en de prinsen Johan, zijn oudoom, en Peter, een oom, belast zouden worden met het regentschap en de opvoeding. Na het overlijden van Constance en van Johan en Peter stond Maria de Molina voor de tweede keer in haar leven er alleen voor en zij vervulde haar rol als regentes tot haar overlijden in 1321. Vanaf dat moment totdat Alfons XI meerderjarig werd in 1325 was het zeer onrustig in Castilië ten gevolge van het ontbreken van een sterk centraal gezag en van ruzies tussen diverse prinses die van de gelegenheid gebruik wilden maken om een greep naar de macht te doen. Ook werd het land geteisterd door plundertochten van Moren en edelen uit Aragón.

Alfons XI, de Rechtvaardige
1311-1350

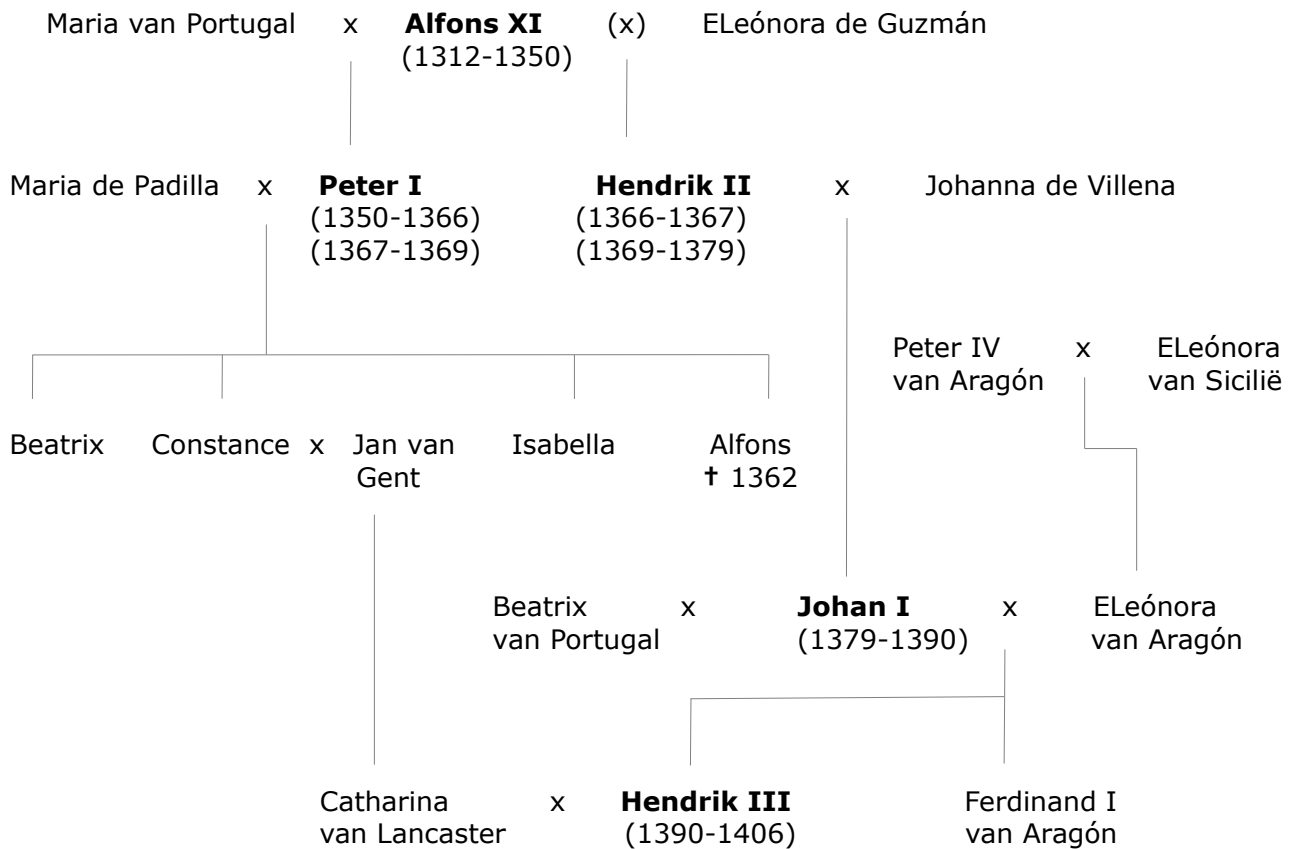
Ondanks het feit dat Alfons XI al op vijftienjarige leeftijd meerderjarig werd verklaard en dus op zeer jonge leeftijd de macht over Castilië in handen kreeg, trad hij vanaf het begin van zijn regeerperiode krachtig op tegen degenen die zijn gezag probeerden te ondermijnen. Zo schrok hij er niet voor terug om in 1326 Johan van Haro, een zoon van prins Johan van Castilië te laten executeren. Alfons XI trad in 1328 in het huwelijk met zijn nicht, Maria van Portugal. Hun eerste zoon overleed op zeer jonge leeftijd zodat de tweede zoon, Peter, de erfopvolger van Alfons XI werd.

Vanaf 1330 onderhield Alfons XI een liefdesrelatie met Eleónora de Guzmán, een relatie waaruit tien kinderen werden geboren. Het derde kind uit deze verbintenis, Hendrik, zou later het gevecht aangaan met zijn halfbroer Peter om de troon van Castilië. Belangrijk moment voor Alfons XI was het eerbewijs dat de toen eenenzestigjarige Alfons de la Cerda in 1331 bewees aan de jonge koning en waarmee een einde maakte aan de al meer dan vijftig jaar durende strijd om de troon. Het jaar erop wist Alfons XI een aanval van Portugezen op Castilië af te slaan, maar verloor hij de controle over het door zijn

vader veroverde Gibraltar. Dat was het moment waarop de sultan van Marokko, Abul-Hasan, opnieuw probeerde de christelijke macht op het Iberisch schiereiland te breken. Zowel de sultan als Alfons XI waren zich bewust van het strategisch belang van deze vesting en beiden zonden een groot marinecontingent naar de straat van Gibraltar. De zeeslag in 1339 eindigde in een dramatische nederlaag van de Castilianen; hun vloot werd totaal vernietigd.

Stamboom van de koningen van Castilië vanaf Alfons XI.

Jaartallen geven regeerjaren weer.

Oktober 1340 keerde het tij voor Alfons XI. In de slag bij de rivier Salado wist hij met hulp van de Portugese koning de Moren te verslaan, wat hem een rijke buit opleverde, waarvan hij in zijn vreugde over de overwinning een deel naar paus Benedictus XII stuurde. De zege op de Moren leidde tot groot enthousiasme aan de Europese hoven en werd vergeleken met de victorie van Karel Martel in de slag van Poitiers in 721. In elk geval had deze triomf van het christelijke Castilië een enorm demoraliserende uitwerking op de Moren en wordt hij gezien als een definitieve doorbraak in de Reconquista. In de jaren daarna wist Alfons steeds meer gebied op de Moren te veroveren, waaronder de inname van Algeciras in 1344.

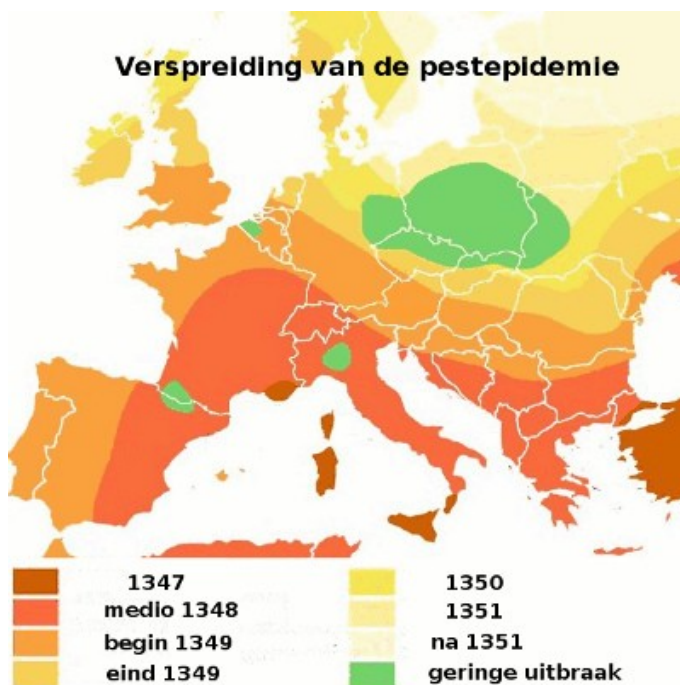

Alfons XI werd de Rechtvaardige genoemd vanwege zijn niet aflatende ijver om de machtshonger van edelen in bedwang te houden. Hij stond bekend als een liefhebber van de jacht die hij vooral bedreef in de buurt van het dorpje Valporquero, gelegen in het Cantabrisch gebergte. Koning Alfons XI overleed in 1350 in Gibraltar aan de pest, een pandemie die tussen 1347 en 1353 haar hoogtepunt bereikte in Europa en alleen al in dit werelddeel aan vijftientwintig miljoen mensen het leven kostte. De sociale gevolgen ervan waren verschrikkelijk. Deze epidemie was ontstaan in Noord-India, verspreidde zich razendsnel over Europa en decimeerde de bevolking. Waarschijnlijk werd de ziekte overgebracht door vlooienbeten. In die tijd, het einde van de middeleeuwen, waren de hygiënische toestanden doorgaans erbarmelijk en menige stad liet dan ook alleen bezoekers toe die bij binnenkomst hun kleding aflegden en lieten verbranden. In Spanje kregen de Joden de schuld van het uitbreken van de pest; zij zouden het drinkwater besmet hebben. Een golf van antisemitisme en een reeks van pogroms in de tweede helft van de veertiende eeuw was het gevolg. Daarmee kwam een einde aan de *convivencia*, de relatief vreedzame samenleving van christenen, joden en islamieten.

Peter I, de Hardvochtige, koning van Castilië

Na het overlijden van Alfons XI in 1350 besteedde diens zoon Peter de Castiliaanse troon als Peter I. In zijn eerste regeringsjaar werd Peter I ernstig ziek, wat onmiddellijk discussie veroorzaakte over een mogelijke opvolger. Peter herstelde echter van zijn ziekte en riep in 1351 de Cortes bijeen in Valladolid. Belangrijke aanleiding daartoe was de pestepidemie die van 1347 tot 1354 het land teisterde.

Tijdens de zitting van de Cortes, die een half jaar in beslag nam, werden besluiten genomen met als doel de gevolgen te bestrijden van de epidemie die de economie ontwrichtte en een gebrek aan handwerklieden veroorzaakte. Tal van wetten werden vastgesteld die de landbouw, veeteelt en handel bevorderden en paal en perk stelden aan de willekeur van de feodale landeigenaren. Ook werd een begin gemaakt aan de verbetering van de rechtspositie van arbeiders en pachters en de bestuurlijke status van steden versterkt ten opzichte van de edelen. Zij vatten de wetgeving van de koning op als een onterechte aanval op hun oude rechten.

Bijzonder in het beleid van Peter I waren de maatregelen ter verlichting van het lot van de Joden. Het werd hen toegestaan bepaalde wijken in de steden te bewonen en wijkburgemeesters te benoemen die hun belangen konden behartigen. De bestuurlijke weg die met deze Cortes werd ingeslagen kan beschouwd worden als een eerste stap van de middeleeuwse feodale maatschappij naar die van de moderne staat.

Al in 1351 begon de strijd tussen Peter I, gesteund door zijn moeder, Maria van Portugal, tegen troonpretendenten uit het buurland Aragón, de prinsen Ferdinand en Johan, neven van de koning. Ook moest hij het opnemen tegen zijn halfbroers uit de amoureuze relatie die zijn vader Alfons XI had gehad met ELeónora de Guzmán. Het eerste gewelddadige optreden kwam van de kant van Maria van Portugal die ELeónora de Guzmán liet vermoorden. Peter I verstevigde zijn positie door in 1353 een opstand in Asturië van zijn halfbroers Hendrik en Tello te onderdrukken. In datzelfde jaar trad Peter I in het huwelijk met Blanca van Bourbon, afgedwongen door Maria van Portugal, koning Johan II van Frankrijk en paus Innocentius IV. Allen achtten het van belang dat er een verbintenis tussen Castilië en het Franse koningshuis tot stand kwam. Peter I had op dat moment een relatie met Maria de Padilla, bij wie hij reeds een dochter had verwekt. Ook wist hij dat Blanca net als hij onder druk gezet was om het huwelijk met hem aan te gaan. Niettemin ging Peter I akkoord met deze verbintenis, waarmee een aanzienlijke bruidsschat was gemoeid. De Franse koning had zich verplicht tot het betalen van 300.000 florijnen, maar hield zich niet aan de afspraak om in eerste termijn een deel ervan te voldoen. Peter voelde zich bedrogen, verliet Blanca al na enkele dagen en liet haar opsluiten.

Niet gehinderd door dit formele huwelijk en zijn amoureuze relatie liet Peter I zich in het voorjaar van 1354 in de echt verbinden met Johanna van Castro, weduwe van een voorname edelman. Daarvoor liet hij de bisschop van Salamanca eerst zijn huwelijk met Blanca ongeldig verklaren. Bij dit tweede huwelijk schijnen eveneens financiële aspecten in het geding te zijn geweest, maar hoe dan ook, alweer verliet Peter al na enkele dagen zijn bruid, die nooit als koningin van Castilië is erkend. Peter liet zich scheiden van Johanna op straffe van excommunicatie door de paus die hem verordonneerde zich weer te verenigen met Blanca. Door dit alles kwam de relatie van de koning met Maria de Padilla onder zware druk te staan, maar deze hield stand tot aan haar overlijden in 1361.

Burgeroorlog

Samen met Johan Alfons van Alburquerque, Peters eerdere vertrouweling en gouverneur, beraamde de broer van Johanna van Castro, Fernán Ruiz in 1354 uit wraak een nieuwe opstand tegen de koning. Het was het voorspel tot een complete burgeroorlog. De opstandelingen kregen daarbij brede steun uit de aanhang van koningin Blanca. Een aanhang die vooral uit hoge edelen bestond. De koning kon in dit conflict rekenen op steun van de lagere adel waartoe zijn geliefde Maria de Padilla behoorde, van de stedelijke bourgeoisie en de joodse gemeenschap. Nadat Johan Alfons van Alburquerque, die optrad als leider, overleden was - naar men zegt vergiftigd op instigatie van de koning - zagen de samenzweersers verder af van hun plannen.

Peter I van Castilië
1334-1369

Maria de Padilla
1334-1361

De oorlog met Aragón, die uitbrak in 1356, vormde het slotstuk van een allang voortslepend conflict tussen Castilië en Aragón over de grenzen tussen beide rijken in het strategisch belangrijke gebied van Murcia, voor Castilië de toegang tot de Middellandse Zee. In 1266 had Castilië, met toestemming van de toenmalige koning van Aragón, Murcia geannexeerd en het door veel Moren verlaten gebied herbevolkt met christenen die zich op termijn meer verbonden voelden met Aragón dan met Castilië en voortdurend in opstand kwamen tegen de Castiliaanse vorsten. Het was Peter IV van Aragón (de Plechtstatige) die al vanaf zijn kroning in 1336 zijn oog had laten vallen op Murcia en dit graag bij zijn rijk wilde inlijven om de hegemonie van Aragón in het westelijk Middellandse Zeegebied te handhaven. In 1356 brak de oorlog uit tussen Castilië en Aragón. Deze oorlog wordt wel de oorlog de los dos Pedros genoemd, waarbij Hendrik, de opstandige kroonpretendent en halfbroer van Peter I van Castilië, meevocht aan de kant van Peter IV van Aragón. De oorlog begon met kleine schermutselingen, maar in 1357 drong Peter I door op Aragónees grondgebied, een aanval die leidde tot een tijdelijke vredesovereenkomst. In die periode versterkte hij zijn leger en financierde dit door de graven van zijn voorouders te schenden en juwelen uit hun kronen te stelen. Vervolgens nam hij wraak op zijn opstandige familieleden wat onder meer zijn neef Johan, prins van Aragón het leven kostte.

Tot 1359 waren de troepen van Castilië zowel te land als ter zee superieur aan die van Aragón, maar in dat jaar wisten de Aragónezen Castilië een gevoelige nederlaag toe te brengen in de slag bij Araviana, aan de voet van de Moncayo, de hoogste top van de Iberische gebergteketen. Ontstemd door deze nederlaag liet Peter I nog twee bastaardbroers ombrengen: Johan en Peter, op dat moment achttien en veertien jaar oud en in principe concurrenten voor zijn zoon Alfons, jongste kind van zijn geliefde. Deze Alfons overleed overigens al in 1362. De oorlog met Aragón duurde lang en verzwakte Castilië dusdanig dat kroonpretendent Hendrik besloot over te gaan tot de aanval op de koning, maar in de eerste grote confrontatie in de burgeroorlog, de slag bij Nájera in 1360, werd hij verslagen.

Broedermoord in Castilië

In 1361 overleed koningin Blanca, naar zeggen vergiftigd door haar man. Hoewel de Castiliaanse koning in dat jaar de aanvallen op Aragón verhevigde, bood hij kort daarop toch vrede aan vanwege een oorlogsdreiging in het zuiden waar de koning van Granada, Mohammed IV met een flinke legermacht Castilië binnendrong. Na diverse veldslagen verzocht Mohammed Peter I in 1362 de vijandelijkheden te staken, maar Peter toonde zich wraakzuchtig en benam zijn tegenstander persoonlijk het leven. Niet lang daarna riep Peter I de Cortes bijeen in Sevilla, waar de rechten van de kinderen van Peter en zijn geliefde Maria de Padilla op de Castiliaanse troon werden erkend. Tevens sloot hij een overeenkomst met Navarra, met Edward III, koning van Engeland en diens zoon Edward, de prins van Wales. Deze prins had de bijnaam Zwarte Prins, waarschijnlijk vanwege zijn zwarte wapenrusting. Gesterkt door deze akkoorden viel Peter I opnieuw het koninkrijk Aragón binnen, dat inmiddels een pact had gesloten met Frankrijk. Ook kreeg Aragón de steun van Peters halfbroer Hendrik in ruil voor de belofte alles in het werk te stellen om de Castiliaanse koning te onttrenen. Door deze allianties raakte de Castiliaanse burgeroorlog verknoopt met de Honderdjarige Oorlog (1337-1453) tussen Engeland en Frankrijk om de Franse troon. Hendrik formeerde in Frankrijk een groot leger van huurlingen waarmee hij Castilië binnenviel in 1366. In Calahorra, nabij Logroño, dat zich zonder slag of stoot overgaf, werd hij door de zijnen uitgeroepen tot koning van Castilië en León. Met uitzondering van Galicië en Sevilla erkende heel Castilië binnen een maand Hendrik als koning. Peter I vluchtte via Galicië naar Frankrijk en riep de hulp in van de Zwarte Prins. In 1367 versloeg hij zijn tegenstander in de tweede slag bij Nájera en wist hij zijn heerschappij te herstellen.

Slag bij Nájera, 1367

Hendrik ging opnieuw de confrontatie aan met Peter I die hem een groot deel van zijn rijk afstond zonder dat dat overigens leidde tot het staken van de vijandelijkheden. In de laatste slag van de Castiliaanse burgeroorlog, in de buurt van de burcht van Montiel, delfde Peter I het onderspit en werd zijn leger, waarin Moren en joden meevochten, verslagen. Na afloop van de strijd werd Hendrik door zijn trouwe volgeling, de Franse maarschalk Duguesclín naar een tent geleid waarin hij oog in oog kwam te staan met Peter I. In het tweegevecht dat volgde kwam Peter in het voordeel, maar Duguesclín greep in onder het uitspreken van de beroemde woorden: 'ni quito ni pongo rey, pero ayudo a mi señor'. Wat wil zeggen: 'Wie koning wordt, daar ga ik niet over, maar ik help mijn heer'. Hendrik doodde vervolgens de koning, vandaar zijn bijnaam: De Broedermoordenaar.

Peter I had twee bijnamen. Zijn tegenstanders betitelden hem als de Hardvochtige, terwijl zijn aanhangers hem de Rechtvaardige noemden. Zeker is dat Peter I hard optrad tegenover degenen die hem ongehoorzaam waren of in opstand kwamen. Rechtvaardig was hij in de ogen van burgers die leden onder de willekeur van de edelen en profijt hadden van zijn staatsrechtelijke modernisering. Ook de joden konden op hem rekenen, iets wat hem niet in dank werd afgenomen door halfbroer Hendrik.

Castilië onder Hendrik II

Met de dood van Peter I kwam er een einde aan het koningshuis van Bourgondië. Peters halfbroer Hendrik II die de troon opeiste was door Alfons XI benoemd tot graaf van Trastámara in Galicië, waarnaar het nieuwe koningshuis werd vernoemd. De naam Trastámara is afgeleid van het Latijnse *tras Tamaris*, dat aan de overkant van de rivier de Tambre betekent. Weliswaar werd Hendrik II door de Cortes van Castilië tot koning uitgeroepen, maar hij was een onwettig kind en zijn recht op de troon van Castilië werd derhalve betwist en wel door Ferdinand I, koning van Portugal. Deze Ferdinand was de zoon van een prinses die in 1325 op minderjarige leeftijd was uitgehuwelijkt aan de toen eveneens minderjarige Alfons XI van Castilië, een huwelijk dat overigens nooit is ingezegend. Tweede kroonpretendent was Jan van Gent, hertog van Lancaster en gehuwd met Constance, een dochter van Peter I.

Hendrik II van Trastámara
1334-1379

Met Ferdinand I van Portugal vocht Hendrik II om de troon van Castilië in de zogenaamde *Guerras Fernandinas*. De eerste oorlog eindigde in 1370 na een veldslag bij Lugo in het voordeel van Hendrik II, maar een paar jaar erna brak er een nieuw conflict uit toen Jan van Gent een geheime afspraak maakte met Ferdinand van Portugal om Hendrik van de troon te stoten. Hun poging mislukte, Hendrik II drong in 1373 Portugal binnen en dwong een vredesverdrag af: het pact van Santarem. Deze overeenkomst bezegelde het lot van Hendriks tegenstanders. Hendrik dwong de Portugese koning voormalige aanhangers van de door hem vermoorde Peter I te verbannen en verplichtte hem tevens tot het geven van zijn toestemming tot een aantal huwelijken die de beide families stevig zouden verbinden.

De oorlog met Aragón die door Peter I was begonnen in 1359 eindigde bij zijn dood in 1369 onbeslist, maar Hendrik II viel opnieuw Aragón binnen dat nog altijd door Peter IV geregeerd werd. In 1375 wist paus Gregorius beide combattanten tot vrede te dwingen en werd het pact van Almazán gesloten waarbij besloten werd tot het huwelijk van Hendriks zoon Johan met Eleónora, de dochter van de aragoneze koning.

Na zijn zege in de Castiliaanse burgeroorlog koos Hendrik II in de Honderdjarige Oorlog de zijde van Frankrijk, dat er een belangrijke bondgenoot bijkreeg vanwege de superioriteit van de Castiliaanse vloot. In de strijd tussen Frankrijk en Engeland zetten zowel Hendrik II als later zijn zoon Johan I deze machtige marine in, wat leidde tot vernietiging van de Engelse vloot in La Rochelle in 1372 en de plundering van tal van Engelse havensteden. Dat versterkte Frankrijks positie en had voor Castilië grote militaire en economische gevolgen. De handelsvloot van de Spanjaarden kreeg alle ruimte. Baskische en Cantabrische kooplieden stichtten een handelshuis in Brugge en de export bezorgde Castilië een enorme economische opleving.

Castilië onder Johan I

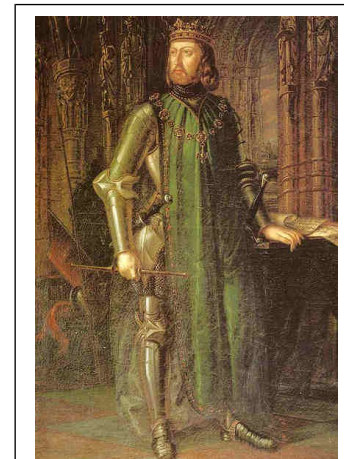
Na het overlijden van Hendrik II in 1379 volgde de 21 jarige Johan hem op als Johan I van Castilië. In 1375 was Johan I getrouwd met Eleónora van Aragón en uit dit huwelijk werden twee zonen geboren: Hendrik en Ferdinand. Direct na de geboorte van Hendrik werd deze in het kader van een vredesovereenkomst tussen Castilië en Portugal uitgehuwelijkt aan prinses Beatrix van Portugal. Het liep echter anders. Niet prins Hendrik huwde prinses Beatrix, maar zijn vader Johan I toen deze in 1382 weduwnaar werd. Ook Johan I kreeg te maken met de pretenties van Jan van Gent die opnieuw een alliantie aanging met Ferdinand I van Portugal, maar het lukte hen niet om de Castiliaanse troepen te verslaan. Opmerkelijk is de poging van Jan van Gent om de stad Palencia te veroveren in 1388. Op dat moment waren de meest mannelijke inwoners van Palencia elders in het land betrokken bij schermutselingen, maar de vrouwen van Palencia verdedigden de stad daadkrachtig. Zij werden daarvoor beloond met een gele sjerp van eer die nog altijd onderdeel is van de regionale klederdracht.

Uiteindelijk werd aan het eind van dat jaar een overeenkomst gesloten, waarbij Jan van Gent afzag van zijn aanspraken op de Castiliaanse troon en besloten werd tot het huwelijk van de zoon van Johan I, Hendrik III met Catharina, de dochter van Jan van Gent. Zij kregen allebei de titel *Príncipe de Asturias*, waarmee zij beschermheer en -vrouw werden van Asturië.

Tijdens de regeerperiode van Johan I ontstond er een golf van antisemitisme. Met name de aartsdeken van Ecija, Ferdinand Martínez, droeg daaraan bij door de Jodenhaat openlijk van de kansel te prediken. Hem werd op verzoek van koning Johan I door de aartsbisschop van Sevilla verzocht zijn toon te matigen, maar tevergeefs. Toen in 1390 zowel de aartsbisschop als de koning overleed en Hendrik III als kind de troon besteege, verloor het centraal gezag zijn greep op de situatie en braken er in

tal van steden opstanden uit, te beginnen in Sevilla in 1391, waarbij de bevolking zich afreageerde op de joden.

Johan I
1358-1390

Hendrik III van Castilië, de Ziekelijke

Het gezagsvacuüm na de dood van Johan I van Castilië ontstond omdat zijn dood enige tijd geheim werd gehouden om de troonopvolging door Hendrik III te regelen. Effectief werd diens koningschap pas in 1393, toen hij dertien jaar oud was. Hendrik had een zwakke gezondheid en werd gekweld door tyfus en pokken, vandaar zijn bijnaam 'De Ziekelijke'. Zijn broer Ferdinand heeft tot vlak voor de dood van Hendrik III de illusie gehad hem te kunnen opvolgen omdat niemand erop rekende dat Hendrik een mannelijke nakomeling zou voortbrengen, maar deze hoop vervloog toen zijn vrouw Catharina Hendrik in 1405 een zoon schonk.

Jaartallen geven regeerjaren weer.

Hendrik III, 1379-1406

Ondanks het feit dat Hendrik III nog erg jong was toen hij aan de macht kwam en te lijden had van een zwakke gezondheid, heeft hij een belangrijke bijdrage geleverd aan de bestendiging van de Castiliaanse kroon. Net als zijn overgrootvader Peter I stelde hij paal en perk aan de macht van de traditionele adel en verbeterde hij de positie van de nieuwe elite, de stedelijke gezagsdragers. Hij saneerde de Castiliaanse economie en wist de Jodenvervolgingen in te dammen. In 1400 zond hij een vloot naar Noord-Afrika om een einde te maken aan de zeeroverij vanuit Tetuán en twee jaar daarna maakte hij een begin met de kolonisatie van de Canarische eilanden.

Met de Portugezen sloot hij in 1402 een definitieve vredesovereenkomst na een strijd van vele jaren om onder andere de stad Badajoz. Tegen het eind van zijn leven trok Hendrik III op verzoek van paus Benedictus XIII ten strijde tegen het Moorss Granada, maar moest het na een gewonnen slag in de buurt van de stad Jaén opgeven omdat zijn krachten sterk afnamen. Opmerkelijk is dat hij in zijn laatste jaren twee keer een gezantschap stuurde naar de Turks-Mongoolse krijgsheer Timoer Lenk, die een nieuw wereldrijk probeerde te vestigen op de resten van het Mongoolse imperium. Timoer Lenk werd door Castilië gevreesd om zijn expansiedrift en wreedheid. De tweede missie die drie jaar duurde is beschreven in het *Manuscrito de la Embajada a Tamorlán*, een boek dat in chronologie van de reis tal van beschrijvingen bevat van zeden en gewoonten van de oosterse volkeren die de Castilianen onderweg tegenkwamen.

Pagina uit de Embajada a Tamorlán

Johan II van Castilië en Álvaro de Luna

Hendrik III was sinds 1388 gehuwd met Catharina van Lancaster, een dochter van Jan van Gent. In maart 1405 werd Johan II geboren en tijdens de kerstdagen van 1406 overleed de koning. Het testament liet geen ruimte voor misverstanden. Johan II, nog geen twee jaar oud, was wettelijke troonopvolger, en de primaire verantwoordelijkheid als regent werd gelegd bij prins Ferdinand, de broer van Hendrik III. Weliswaar gingen er stemmen op om Ferdinand als koning te benoemen, maar deze hield zich nauwgezet aan de wensen van zijn overleden broer en stond erop dat zijn neefje werd uitgeroepen tot koning van Castilië.

Johan II van Castilië
1405-1454

Toen in 1418 Catharina van Lancaster overleed waren het de bisschoppen van Toledo en Sigüenza die het regentschap over de minderjarige jarige Johan II in handen namen. Zij besloten dat de koning in het huwelijk zou treden met zijn nicht Maria, oudste dochter van Ferdinand I van Aragón en dat prins Hendrik van Aragón zou trouwen met Johans jongere zuster Catharina van Castilië. Deze Hendrik trachtte in 1420 een greep naar de macht te doen door de Castiliaanse koning te ontvoeren en gevangen te nemen: de zogenoemde *Golpe de Tordesillas*. Terwijl Hendrik in feite de macht over Castilië had overgenomen, werden beide door de bisschoppen gearrangeerde huwelijken nog in datzelfde jaar voltrokken.

Álvaro de Luna
1390-1453

In die periode was het Álvaro de Luna, een edelman van aragonese origine, die zich opwierp als beschermheer van Johan II. Álvaro de Luna was al in 1408 als achttienjarige aan het Castiliaanse hof verschenen als gezelschapsheer en toekomstige rechterhand van Johan en genoot het volste vertrouwen van de koning. Eind 1420 wist hij Johan II uit zijn gevangenschap in Tordesillas te bevrijden, waarna hij als gunsteling uitgroeide tot de facto de machtigste man van Castilië. Als reactie op de coup van Tordesillas aarzelde hij niet om een aantal vooraanstaande aanhangers van de aragonese prinsen gevangen te nemen. Ook prins Hendrik van Aragón, de plegger van de coup in Tordesillas werd opgesloten.

Johan II bleek een wispelturig persoon en liet zich gemakkelijk beïnvloeden. Niet alleen door zijn gunsteling Álvaro de Luna, maar ook door zijn neef, koning Alfons V van Aragón die in 1425 grote diplomatieke druk uitoefende op de negentien jaar oude koning om

prins Hendrik vrij te laten en Álvaro de Luna af te zetten, een druk waarvoor Juan II bezweek. Door zijn neef Hendrik vrij te laten en zijn gunsteling en beschermheer te laten vallen toonde de koning weinig standvastig te zijn. Deze ingrijpende zwenking van de koning vond plaats vlak nadat zijn eerste kind en erfopvolger Hendrik - de latere koning Hendrik IV - was geboren, een gebeurtenis die uitbundig gevierd werd. In 1428 werd Álvaro de Luna weer teruggeroepen naar het hof toen de prinsen van Aragón opnieuw dreigden Castilië aan te vallen en duidelijk werd dat er een einde moest komen aan de onbeholpen manier waarop het land werd bestuurd.

In 1429 kwam het bijna tot een oorlog tussen Castilië en Aragón, maar dankzij bemiddeling van de gezamenlijke edelen uit de beide rijken werd een overeenkomst gesloten - *las Treguas de Majano* - die erin voorzag dat de aragonese prinsen zich zouden terugtrekken uit Castilië en hun bezittingen aldaar overdroegen aan koning Johan II. Het bracht rust in Castilië waar Álvaro de Luna oppermachtig was en een aantal bestuurlijke maatregelen trof om niet alleen de economische positie van het land te verstevigen, maar ook een financiële basis te creëren voor militaire campagnes tegen de Moren. Deze campagnes, die zich afspeelden tussen 1431 en 1436 genoten brede steun onder de edelen die inzagen dat uitgaven ten bate van de strijd tegen de Moren en die leidden tot gebiedsuitbreiding van Castilië, uiteindelijk voor hen meer profijtelijk zouden zijn dan energie en middelen te steken in onderlinge twisten. De eerste campagne bracht direct een enorm succes. Onder aanvoering van Álvaro de Luna werden de legers van het Moorse koninkrijk Granada een nederlaag toegebracht in de slag van La Higuera.

Intussen hield koning Johan II zich meer bezig met festiviteiten dan met staatszaken die hij geheel overliet aan zijn gunsteling. Voorbeeld ervan is zijn enthousiasme voor het beroemde toernooi Paso Honroso in het heilige jaar 1434 van Sint Jacobus, de patroon van de Camino de Santiago. Het was een toernooi waaraan tal van Castiliaanse edelen deelnamen en dat een hele maand duurde, gevolgd door een massale pelgrimage naar Santiago de Compostela. Deze pelgrimsroute voert langs de brug van Paso Honroso, over de rivier de Órbigo, waar de deelnemers aan het toernooi zich presenteerden. De brug met negentien bogen ligt er nog steeds, zij het dat de rivier Órbigo nu, na de aanleg van een stuwmeer bovenloops, weinig meer te verstouwen heeft.

De Slag van La Higuera

Vanaf 1439 verscherpten zich de tegenstellingen tussen de prinsen van Aragón, die de Castiliaanse edelen steunden, en Álvaro de Luna die een uiterst autoritair bewind voerde. Een aantal gespreksrondes tussen de partijen resulteerde in een tweede val van de gunsteling van Juan II, maar bracht de koning in een gevaarlijk isolement. Zijn reis langs verschillende steden leek op een vlucht uit angst voor een herhaling van de coup in 1420. In 1441, bevreesd voor het uitbreken van een burgeroorlog, sloot Johan II van Castilië een pact met zijn tegenstanders dat niet alleen de val van Álvaro de Luna bevestigde, maar tevens de invloed van de edelen op de regering van het land aanzienlijk versterkte. Op dat moment verscheen zijn zoon, de latere Hendrik IV, op het politieke toneel die zich met de staatsaangelegenheden begon te bemoeien, waarmee hij het gezag van de koning ondergroef. Het liet Johan II echter onverschillig.

De val van Álvaro de Luna en het einde van Johan II

In 1443 slaagden de tegenstanders van de koning erin zijn verblijfplaats te omsingelen - de Golpe de Rámaga - maar het duurde nog geen jaar totdat Álvaro de Luna andermaal erin slaagde Johan II te ontzetten, waarna een gewapend treffen tussen de aanhangers van de koning en die van de aragonese prinsen niet meer te vermijden viel. In de slag van Olmedo behaalden de koningsgezinden een overwinning waardoor het autoritaire gezag van het koningshuis van de Trastámaras, begonnen in 1369 en krachtig uitgedragen door Álvaro de Luna, hersteld werd. Deze overwinning kon de koning maar nauwelijks opbeuren. Hij was diep bedroefd om het overlijden van zijn vrouw, koningin Maria, vlak voor het begin van de strijd.

Tot 1450 was Álvaro de Luna oppermachtig, maar het was Johan Pacheco, eerste markies van Villena en een gunsteling van kroonprins Hendrik, die de positie van Álvaro begon te ondergraven. De heerser over Castilië, die steeds impopulairder werd, overspeelde zijn hand door in 1447 Johan II te dwingen tot een tweede huwelijk, met prinses Isabella van Portugal, terwijl de monarch de voorkeur gaf aan een van de dochters van de Franse koning. Deze dwingelandij was Johan II eigenlijk teveel, maar maatregelen tegen Álvaro de Luna waagde hij voorlopig niet te nemen. In 1451 brak er een oorlog uit tussen Castilië en Navarra. Daarmee probeerde Álvaro de Luna te interveniëren in het conflict dat de Navarrese koning had met zijn

De onthoofding van Álvaro de Luna

zoon Karel met als oogmerk deze prins aan zijn zijde te krijgen in de strijd tegen Aragón. Het was voor velen echter duidelijk dat Álvaro de Luna inmiddels meer bezig was met het najagen van zijn eigen belangen dan die van Castilië. Onder zijn critici bevond zich koningin Isabella die er bij haar man op aandrong Álvaro uit zijn macht te ontzetten. Het was ook in 1451 dat het eerste kind van Johan II en zijn tweede echtgenote het licht zag: prinses Isabella, de latere koningin Isabella I (la Católica) van Castilië. Twee jaar daarna gaf Johan II toe aan de druk op hem om Álvaro de Luna te laten vallen en gaf hij opdracht zijn vertrouweling te arresteren. Begin juni 1453 onderging Álvaro de Luna eenzelfde lot als hij vele anderen had toebedacht: hij werd onthoofd in het openbaar op de Plaza Mayor van Valladolid.

Intussen verslechterde de gezondheid van koning Johan II, maar mocht hij zich verheugen in de komst van een tweede kind. In 1453, het jaar dat Constantinopel in handen viel van de Turken, werd prins Alfons geboren, kroonpretendent als Alfons XII en bijgenaamd de Onschuldige, maar die al in 1468 zou komen te overlijden. Johan II stierf in 1454 na een regeerperiode van bijna een halve eeuw, overschaduwde door veel interne conflicten. Johan II mag dan geen krachtig vorst zijn geweest, hij blonk uit als literator en was een groot liefhebber van spelen, toernooien, muziekvoorstellingen. In die rol wist hij velen te inspireren. Zo stelde de schrijver Juan Alonso de Baena, een joodse bekeerling, een dichtbundel samen bekend onder de naam Cancionero de Baena, die hij opdroeg aan de koning.

Hendrik IV, de Impotente en Johan Pacheco

In zijn testament had Johan II nauwkeurig de volgorde van de troonopvolging bepaald: als eerste kwam zijn zoon Hendrik uit zijn huwelijk met Maria van Aragón in aanmerking, tweede was Alfons, het tweede kind uit het huwelijk met Isabella van Portugal en derde het eerste kind uit dezelfde verbintenis: Isabella. Toen Hendrik IV direct na het overlijden van zijn vader in 1454 werd uitgeroepen tot koning van Castilië was hij al op enigszins gevorderde leeftijd en beschikte hij over de nodige kennis en ervaring op het gebied van het landsbestuur. Het volk leefde in de hoop en verwachting dat Hendrik in staat zou zijn een einde te maken aan de voortdurende ruzies en oorlogen die gedurende de regeerperiode van zijn vader het land hadden geteisterd en uitgeput. Hendrik IV begon zijn bewind ambitieus met uitvoering van een aantal plannen om rust en orde te brengen. Eerste was versterking van de economische positie van Castilië door verhoging van belastingen en versteviging van het toezicht op de inning ervan. Daarnaast had de verzoening tussen het koningshuis en de aristocratie een hoge prioriteit, cruciaal om het rijk te kunnen besturen. Ook de relatie met de Cortes kreeg aandacht van de koning die erop uit was zich te omringen met edelen - vooral uit de wat lagere standen - die hem door dik en dun steunden. In aanvulling daarop trachtte hij meer draagvlak te creëren voor zijn plannen door stedelijke bestuurders aan zich te binden. Vredes- en vriendschaps-banden aanhalen met christelijke buurlanden als Frankrijk en Portugal was eveneens een van zijn wensen, vooral met het oog op het bewerkstelligen van tegenwicht tegen het altijd opdringerige Aragón. Laatste en niet de geringste doelstelling was intensivering van de campagnes tegen het Moorse rijk Granada, een voornemen dat de koning het meest na aan het hart lag.

Hendrik IV, de Impotente
1425-1474

Al deze plannen liet Hendrik bevestigen door de Cortes van Cuéllar, gehouden in 1454, waar zijn rechterhand, de bekwame Johan Pacheco, markies van Villena, zich ontpopte als iemand met dezelfde ambities als die van de man aan wiens val hij een grote bijdrage had geleverd: Álvaro de Luna. De hoge edelen en kerkelijke autoriteiten bekeken deze ontwikkelingen met argwaan, ook al omdat zij akkoord moesten gaan met belastingverhogingen. Hun argwaan bleek gegrond, de eerste militaire campagne tegen de Moren bleek een enorme aanslag te betekenen op de rijksmiddelen. Zij beschuldigden de koning van malversatie door geld dat voor andere doeleinden was bestemd te besteden voor het voeren van oorlog. Een paar jaar later begon Johan Pacheco zich indringend met het landsbestuur te bemoeien en probeerde hij de invloed van de kerkelijke prelaten en hoge edelen te neutraliseren onder andere door Hendrik een pact te laten sluiten met de Navarrese koning Johan II die beloofde op geen enkele manier acties van de Castiliaanse edelen te zullen steunen. Een tweede zet van Pacheco was het zoeken van adhesie van de paus voor de heilige oorlog tegen Granada. Gevolg hiervan was dat de paus per bul Hendrik toestemming gaf om de door de kerk voor de kruistochten toegekende middelen naar eigen inzicht te besteden. Eventuele klachten van de edelen zouden bij voorbaat vruchteloos zijn. Daarnaast zorgde Pacheco goed voor zichzelf door een deel van de belastingheffingen aan zijn privébezit toe te voegen.

Het verraad van Johan Pacheco

Dit machtsvertoon en deze zelfverrijking had als gevolg dat de hoge edelen zich verenigden in een liga en zich en bloc gingen verzetten tegen het bewind. Toen in 1458 Johan II van Navarra ook koning werd van Aragón zegde hij het vriendschapsverdrag met Hendrik IV op om zich aan de kant van de Castiliaanse edelen te scharen. Johan Pacheco zag het gevaar en begon achter de rug van de koning om onderhandelingen te voeren met de liga der edelen. In 1461 wist Pacheco Hendrik zover te krijgen om vrede te sluiten met zijn tegenstanders, onder de voorwaarde dat vertegenwoordigers van hen werden opgenomen als raadgevers van de koning. Vanaf dat moment ging het bergafwaarts met het landsbestuur.

Hendrik IV was al in 1440 getrouwd met Blanca, prinses van Navarra, maar omdat dit huwelijk geen kinderen had voortgebracht, liet Hendrik zich scheiden om in 1455 in het huwelijk te treden met Johanna van Portugal die in 1462 beviel van een dochter, prinses Johanna, waarvan niet vaststaat of het wel een kind van Hendrik was of niet. Hendrik werd als impotent beschouwd vanwege het ontbreken van kinderen uit zijn eerste huwelijk en het lang uitblijven van een kind van zijn tweede vrouw. De mening overheerste dat prinses Johanna niet door Hendrik, maar door de edelman Beltrán de la Cueva - een rijzende ster aan het hof - was verwekt, vandaar haar bijnaam Johanna la Beltraneja. De koning, die het vertrouwen in Pacheco begon te verliezen, nam afstand van zijn vertrouweling en benoemde Beltrán de la Cueva in zijn plaats. Met hem gingen nog enkele aanhangers van de koning deel uitmaken van het koninklijk adviesorgaan, waardoor de pro-aragonese fractie werd geneutraliseerd. In 1464 was het de definitief aan de kant gezette Pacheco die een nieuwe coalitie smeedde van edelen tegen de koning om, zoals hijzelf beweerde, te voorkomen dat de koning zijn halfbroer Alfons zou vermoorden en hem als troonpretendent uit te schakelen.

De oproep van Pacheco had succes en zich verzekerd wetend van de steun van de aragonese koning Johan II, kwamen de edelen bijeen in Burgos, waar zij prins Alfons benoemden als wettige opvolger van Hendrik IV en de rechten van Hendriks dochter Johanna op de troon afwezen omdat zij in hun ogen een onwettig kind was. De koning trachtte de zaak in goede banen te leiden door een huwelijk voor te stellen van zijn dochter met zijn halfbroer Alfons, maar de edelen wezen dit van de hand. Het ging hen om meer dan de opvolgingskwestie. Waar zij ook op uit waren was het terugdringen van de invloed van joden en bekeerlingen (conversos) die aan het hof belangrijke posities bekleedden. Posten die de edelen zich toedachten en waar zij dus in feite om vroegen was een religieuze zuivering. Ook wilden zij keuzevrijheid voor steden inzake het sturen van hun vertegenwoordigers naar de Cortes.

De klucht van Ávila

Hendrik, politiek verzwakt, erkende in 1465 zijn halfbroer Alfons als zijn opvolger en stemde in met de benoeming van een commissie bestaande uit leden van beide partijen, die voorstellen ter reorganisatie van het rijk zou doen. Het resultaat ervan werd vastgelegd in de zogeheten *Sentencia de Medina del Campo* die voor Hendrik IV echter onacceptabel was. Hij besloot de rebellen te bestrijden, zocht steun bij koning Alfons V van Portugal en startte onderhandelingen met deze vorst over een mogelijkheid hem te laten trouwen met zijn halfzuster Isabella, die daar gezien het leeftijdsverschil van twintig jaar overigens niets voor voelde.

De opstandige edelen, die met deze actie van Hendrik geen rekening hadden gehouden, reageerden fel door hem af te zetten als koning. In een als schandelijk beschouwde ceremonie in de buurt van de stad Ávila, waarbij Hendrik IV, gerepresenteerd door een pop, werd hij ontdaan van zijn koninklijke attributen en prins Alfons aangewezen als koning Alfons XII van Castilië. Deze gebeurtenis staat bekend als de *Farsa de Ávila* (de klucht van Ávila). Met de hem resterende steun van de landelijke politie, de Hermandad General en enkele vooraanstaande adellijke families zoals Mendoza en Alba, wist Hendrik een leger op de been te brengen waarmee hij dat van zijn tegenstanders diverse keren versloeg. Deze burgeroorlog met Hendrik IV en zijn halfbroer Alfons in de hoofdrol duurde tot 1468 toen Alfons overleed. Mogelijk is hij vergiftigd, maar er zijn geen bewijzen voor gevonden.

Isabella I komt aan de macht in Castilië

Gedurende de strijd tussen Hendrik IV de Impotente en zijn halfbroer Alfons bevond Isabella, de zuster van Alfons, zich in een lastige positie. Zij steunde de aanspraken van haar broer op de troon, maar beseftte dat zij de koning niet openlijk kon afvallen. Toen de nog jonge Alfons overleed en zij door zijn aanhangers naar voren werd geschoven als kandidaat voor de troonopvolging, deed zij een geslaagde poging om de vrede tussen de rebellen en Hendrik IV te bewerkstelligen. Dat gebeurde door af te zien van een aanval op de positie van de koning bij leven, in ruil waarvoor Hendrik haar zou aanwijzen als wettelijke opvolger in plaats van zijn dochter Johanna la Beltraneja, van wie de legitimiteit door de rebellen betwist werd en die voor hen daarom als troonopvolger onacceptabel was. Dit werd vastgelegd in het zogeheten *Pacto de los Toros de Guisando*, waarin de koning de rechten op de troon overdroeg aan Isabella door haar te tooien met de titel *Príncipe de Asturias*, onder voorwaarde dat zij niet zou huwen zonder zijn toestemming. Duidelijk werd dat er met Isabella een troonpretendent was aangetreden die zich onderscheidde door een helder politiek inzicht en doorzettingsvermogen.

Juana la Beltraneja
1462-1530

Isabella hield zich niet aan de voorwaarde gesteld in het pact en trouwde in 1469 in het geheim met Ferdinand, zoon en erfopvolger van Johan II van Aragón. Hendrik werd hier zo boos over, dat hij de overeenkomst met Isabella ongeldig verklaarde en de rechten op de troon opnieuw toewees aan zijn dochter Johanna. De edelen onthielden zich voorshands van inmenging in het belangenconflict tussen beide vrouwen, maar het is vrijwel zeker dat zij zich in de jaren voor het overlijden van Hendrik IV voorbereidden op de onvermijdelijke strijd om de Castiliaanse troon. De aanhangers van Isabella en haar man Ferdinand, de *isabelinos*, en die van Johanna la Beltraneja, de *enriquinos* slepen hun messen en niet lang na de dood van Hendrik IV in 1474 zou er opnieuw een burgeroorlog uitbreken.

Onder de burgers van Castilië leefde in 1474 een groot verlangen naar rust in het koninkrijk na vele jaren van onderlinge vetes. Het was dus niet vreemd, dat vanaf het moment (1469) dat Johanna la Beltraneja was aangewezen als troonopvolgster, er sprake was van een groeiende steun van de Castiliaanse steden aan Isabella, van wie men verwachtte dat zij orde zou

Ferdinand II
1452-1516

Isabella I
1451-1504

scheppen in het land en een eind zou maken aan het al eeuwen durende probleem van de machtswillekeur van de edelen, steeds tot grote ergernis van gewone burgers. De edelen waren overigens verdeeld, zij het dat de steun vanuit deze elite aan Isabella groter werd. Ook daar groeide het besef dat er zo langzamerhand een einde moest komen aan de wanorde en dat Isabella de aangewezen persoon was om dat te bewerkstelligen. Hoe dan ook, op 13 december 1474 werd Isabella in Segovia ten overstaan van de stadsbestuurders en bewoners uitgeroepen tot koningin van Castilië.

Op dat moment eiste een groep edelen, die Isabella's huwelijkspartner Ferdinand liever als

koning zagen, herinvoering van de in Frankrijk vigerende Salische wetgeving, die de mogelijkheid van troonopvolging van vrouwen uitsloot en haaks stond op de door Alfons X in de dertiende eeuw geïntroduceerde wetgeving gebaseerd op Romeins recht (de *Siete Partidas*).

Isabella greep in en sloot met haar man een overeenkomst, de *Concordia de Segovia*, waarin zij erkend werd als regerend koningin (reina propietaria) en wettige opvolger van Hendrik IV. Als koning-gemaal werd de positie van Ferdinand gelijkwaardig gesteld aan die van Isabella en elke wet zou door hen beiden ondertekend moeten worden. Deze innige verstrengeling van Castilië en Aragón manifesteerde zich in de uitdrukking '*Tanto monta, Isabel como Fernando; tanto monta, Fernando como Isabel*' (Isabella of Ferdinand, het is om het even). Het heraldische lemma '*Tanto Monta*' refereert aan de probleemverstrengeling van de Gordiaanse knoop, die door Alexander de Grote werd ontrafeld door hem door te hakken. Dit lemma sierde het wapen van het koningspaar, dat vele knopen zou doorhakken, en verscheen op tal van gebouwen die in de loop van hun regeringsperiode zouden worden gerealiseerd.

In de maanden die volgden op de gebeurtenissen in Segovia namen de kansen voor Isabella echter af. Veel edelen - onder aanvoering van de bisschop van Toledo - kozen de kant van Johanna la Beltraneja. Dit vond plaats nadat zij, opportunistisch als zij waren, hun steun hadden proberen te verkopen aan Isabella in ruil voor financiële gunsten of benoemingen in publieke functies, voorstellen die door Isabella werden genegeerd. Hierop brak de Successieoorlog uit. Aanhangers van Johanna verwierven de steun van de Portugese koning Alfons V die op hun voorstel een huwelijk met haar aanging. Een scheef huwelijk: Alfons V was dertig jaar ouder dan zijn bruid. In 1475 drongen de Portugezen Spanje binnen en vestigden het door hen gesteunde koninklijk hof in Arévalo in Extremadura. Ook werd Isabella bedreigd door de Franse koning die een veroveringstocht begon in het Baskenland en erop hoopte de door hem veroverde gebieden te mogen behouden in geval Isabella een nederlaag zou lijden. Tegenover deze bedreigingen kon Isabella weinig in het geweer brengen, maar zij keerde op briljante wijze het tij door een publieke campagne in te zetten. Tal van door haar bezochte steden wist zij voor zich te winnen. Tijdens de door haar bijeengeroepen Cortes verkreeg Isabella voldoende financiële steun ter formering van een leger. Op 1 maart 1476 verenigde dit leger zich met de strijdmacht van haar man Ferdinand en werd slag geleverd met Portugal bij Toro.

Ferdinand verdreef de Portugezen, maar de oorlog zou nog bijna drie jaar duren voordat het tot een vergelijk kwam tussen Castilië en Portugal. Het verdrag van Alcaçovas werd gesloten, waarin bepaald werd dat Alfons V zou afzien van Portugese rechten op de Castiliaanse troon. Daarmee kwam definitief een eind aan de aspiraties van Johanna la Beltraneja en zij trad in in een Portugees klooster, waar zij in 1530 overleed. Met dit verdrag werden tevens de aanspraken op de Atlantische eilanden geregeld; de Azoren, Madeira en Kaapverdische eilanden vielen toe aan Portugal, terwijl de Canarische archipel aan Castilië werden toegewezen. In een apart verdrag, de overeenkomst van Moura, werden de banden tussen beide rijken aangehaald door het besluit prinses Isabella, de oudste dochter van Isabella I te laten huwen met prins Alfons, de vijf jaar jongere Portugese troonopvolger. De ouders van de bruid stelden door middel van een enorme bruidsschat Portugal schadeloos voor de door dit land gemaakte kosten in de voorbije oorlog.

Het bestuur van de katholieke vorsten

De regeringsperiode van Isabella is van grote betekenis geweest voor de institutionele hervormingen van het land. Voordat het vredesverdrag van Alcaçovas werd getekend, had Isabella tal van reizen gemaakt door het land, in een eerste poging de vele onderlinge strubbelingen tussen clans van adellijke families en de kroon en tussen de clans onderling, tot een goed einde te brengen. Daarbij wist zij velen aan zich te binden door daar waar dat nodig was de edelen te compenseren voor geleden schade. Overigens zou het noodzakelijk blijken om de aristocratie hardhandig in toom te houden en Isabella en Ferdinand schrokken er niet voor terug om vestigingen van rebellerende edelen te verwoesten.

Deze politiek van onderwerping van de aristocratie, waar de Castiliaanse steden lang naar hadden uitgekeken, bezorgde de vorsten grote populariteit onder de stedelingen, die tijdens de Cortes van Toledo in 1480 uitmondde in het annuleren van alle voorrechten die de edelen ooit van Hendrik IV hadden ontvangen. Veel bezittingen gingen zo over in koninklijk eigendom en dit impliceerde een enorme toename van de inkomsten van de kroon. Isabella en Fernando gingen nog verder en verplichtten de edelen hen toestemming te vragen voor de bouw van vestigingen en stelden juridische vervolging in wanneer zij gebruik maakten van militaire middelen in geval van een meningsverschil met hun onderhorigen. Een belangrijke maatregel

Munt van 4 maravedí uit de tijd van het katholieke vorstenpaar. Er gingen 34 maravedís in een real en 11 realen in een dukaat.

die Isabella al nam voordat de vrede met Portugal werd getekend was de oprichting van de *Santa Hermandad*, de heilige broederschap van lokaal opererende milities. Deze milities, die tot taak hadden paal en perk te stellen aan de heersende wanorde en misdadigheid, groeide uit tot een leger van 15.000 man sterk ten dienste van de kroon.

De genoemde gevechten tussen edelen onderling en met hun onderhorigen, die Castilië al twee eeuwen in hun greep hadden gehouden, verloren in de loop van Isabella's regeringsperiode geleidelijk hun destabiliserend effect door de instelling van koninklijke tribunalen. Geschillen werden voortaan door het gerecht beslecht, in plaats van met de wapenen. Ook wat betreft het landsbestuur moesten de edelen veren laten. In 1480 werd de Hoge Raad van Castilië hervormd waarmee de invloed van universitair geschoolden sterk werd vergroot en die van de op bestuurlijk terrein veelal weinig deskundige aristocraten ingeperkt. Deze Raad,

ooit ingesteld door Hendrik II in 1371 en gevestigd te Valladolid, kreeg in 1494 ter versterking een zuidelijke pendant in Ciudad Real, die later, in 1504, werd overgebracht naar Granada. Dit alles betekende niet het einde van de aristocratie als heersende klasse, maar het hield wel in dat haar collectieve macht ondergeschikt werd gemaakt aan die van de vorsten,, die zich meer en meer omringden met goed geschoolde adviseurs. Daarmee werd een begin gemaakt met de ontwikkeling van de absolute monarchie in Castilië. Wat ook bijdroeg aan de stabiliteit in het land was de invoering door Isabella van een algemeen monetair systeem gebaseerd op zilver als standaard en de maravedí als eenheidsmunt die enkele decennia later, na de ontdekking van de zilverbijlen in Amerika, zou uitgroeien tot een internationaal betaalmiddel.

Verovering van Granada

Na drie jaar van vrede begonnen in 1482 nieuwe schermutselingen aan de grens met het rijk Granada, het enig overgebleven Moorse bolwerk op het Iberisch schiereiland. Schermutselingen die in dat jaar ongunstig uitpakte voor de Castilianen, vandaar dat Isabella en Ferdinand, die genoeg hadden van de voortdurende onzekerheden in het grensgebied, besloten een ultieme poging te doen om Granada te veroveren. Een herleving van de Reconquista na een pauze van honderdvijftig jaar. Het werd een uitputtingsslag die tien jaar duurde en het uiterste vergde van de bevolking omdat de rijksmiddelen schaars waren en de vorsten toen nog niet beschikten over het Amerikaanse zilver. Van doorslaggevende betekenis waren de door de paus toegekende fondsen uit een speciale kerkelijke belasting, de *cruzada* (letterlijk: kruistocht) genoemd, ter ondersteuning van de heilige oorlogen. Deze bijdrage dekte maar liefst driekwart van de kosten van de oorlog met Granada. Ook Joodse en Italiaanse financiers uit Castilië verleenden bijdragen. In deze grote militaire operatie vochten inwoners van alle delen van het Iberisch schiereiland zij aan zij met huurlingen uit tal van andere Europese landen. Van grote importantie was het gebruik van zware artillerie, geïmporteerd uit Italië en Vlaanderen, waarmee middeleeuwse vestigingen konden worden vernietigd.

Het eerste succes was de verovering van Ronda in 1485. Twee jaar daarna viel na een langdurig beleg Málaga in Castiliaanse handen. In 1489, nadat Almería was veroverd, begon het beleg van Granada, dat echter niet door middel van een directe aanval kon worden ingenomen. Het duurde nog tot 1492 totdat de hoofdstad van het rijk zich overgaf, een onderwerping die door onderhandelingen tot stand kwam en waarbij de Castiliaanse koningen de inwoners van Granada een aantal belangrijke beloften deed, zoals die van het behoud van hun bezittingen en de vrijheid hun eigen godsdienst te kunnen belijden. Als beloning voor de inname van Granada, waarmee de Reconquista voltooid werd, werden Isabella en Ferdinand in 1496 door paus Alexander VI getooid met de eretitel *Reyes Católicos* (katholieke vorsten).

Koninklijk gebed na de overgave van Granada

Expansie in de Nieuwe Wereld

In 1492 vond nog een belangrijke gebeurtenis plaats, de 'ontdekking' van Amerika door Christoffel Columbus. Columbus, waarvan wordt aangenomen dat hij Genua kwam, had al in 1483 geprobeerd steun te krijgen van Portugal voor zijn project om via een westelijke vaarroute Oost-Azië te bereiken. Toen dat mislukte klopte hij aan bij het Castiliaanse hof, maar het zou nog tot april 1492 duren voordat hij met Isabella en Ferdinand tot overeenstemming kwam. Het besluit van het koningspaar om de onderneming van Columbus te steunen werd genomen nadat in Noord-Afrika Melilla was veroverd en de Canarische eilanden definitief in het koninkrijk waren geïncorporeerd. Daarmee kwam een eind aan de mogelijkheden voor de Spanjaarden tot verdere exploratie in zuidelijke richting, conform de daarover met de Portugezen gemaakte afspraken in het in 1479 gesloten verdrag van Alcaçovas. Portugal kreeg daardoor de controle over de zuidelijke vaarroute naar India en voor de Castiliaanse vorsten was het dus aantrekkelijk om te zoeken naar een alternatief: de westelijke vaarweg.

Columbus maakte vier reizen naar Amerika en in zijn voetspoor volgden talloze ondernemers en avonturiers op zoek naar goud en zilver, grondgebied en arbeidskrachten. Deze expedities waren privé-ondernemingen waarvoor de staat toestemming gaf in ruil voor een deel van de opbrengst, de zogenaamde *capitulaciones*. Gedurende enige tijd bestonden deze expedities vooral uit plunderingen en rooftochten, een situatie waarin de kroon verandering probeerde aan te brengen door in 1503 het *Casa de Contratación* te Sevilla op te richten dat tot taak had de tochten naar de nieuwe wereld en de exploitatie van deze gebieden te reguleren. Gaandeweg ontwikkelde dit Huis zich tot een commercieel monopolie.

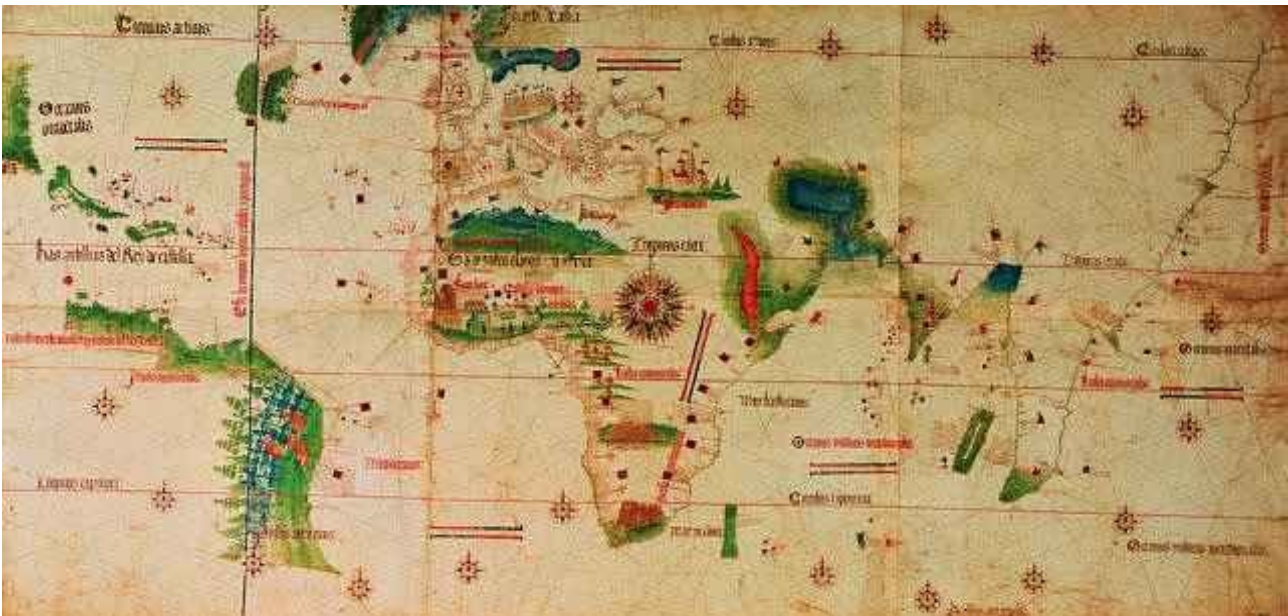

Casa de Contratación te Sevilla

Al in 1501 verbood Isabella het tot slaaf maken van de inboorlingen, een verordening die in 1512 werd herhaald en uitmondde in het systeem van de *encomiendas*. Aan kolonisten, de *encomenderos*, kon het recht toegekend worden om indianen voor zich te laten werken, die zij geacht werden rechtvaardig te behandelen en te kerstenen. Een goedbedoeld systeem dat echter van lieverlee ontaardde in regel-

rechte slavernij. Overigens was er voordat Mexico en Peru werden veroverd, nog maar nauwelijks sprake van een stroom van edelmetalen richting Castilië. Die kwam pas goed op gang na de ontdekking van de grote zilvermijnen, met name die van Potosí in het huidige Bolivia rond 1545. De nieuwe ontdekkingen veroorzaakten opnieuw een serieus politiek probleem met Portugal en ook met andere Europese machten zoals Engeland en Frankrijk die net als de Iberische rijken plannen maakten ter exploitatie van de Atlantische gebieden. Het katholieke koningspaar wist in 1493 paus Alexander VI te bewegen een bul uit te vaardigen (*Inter Caetera*) die hun veroveringen in Amerika legaliseerde.

Met Portugal werd het jaar daarna het pact van Tordesillas gesloten dat de tot dan toe onontdekte wereld verdeelde in voor elk van hen twee gelijke delen. Een verdeling die, gegeven de toenmalige onkunde over de vorm van het Amerikaanse continent en een foutieve berekening van de omvang van de aarde, Portugal het recht gaf zich te vestigen in het noordoostelijk deel van Zuid-Amerika, de oorsprong van het huidige Brazilië.

Oorlog met Frankrijk

Veel meer dan de expansie in Amerika eiste de Europese politiek de aandacht op van Isabella en Ferdinand, vooral de problemen die speelden in de Italiaanse bezittingen. Napels en Sicilië waren in handen van koning Ferdinand I van Napels, een bastaardzoon van Alfons V van Aragón en een volle neef van Isabella's echtgenoot Ferdinand II. In 1493 trok koning Karel VIII van Frankrijk met een sterk leger Napels binnen en zette koning Ferdinand I af. Dat was tegen de wil van de paus en de Italiaanse inwoners die niet gediend waren van de Franse aanwezigheid op Italiaans grondgebied. Na twee jaar van twijfel besloten de katholieke vorsten in te grijpen en stuurde Ferdinand II een bescheiden leger richting Calabrië. Het was het begin van de Spaanse overheersing van Italië die tot de achttiende eeuw zou duren en die de Castiliaanse legers hun faam van onoverwinnelijkheid bezorgde. De oorlog met Frankrijk duurde tot 1504. In dat jaar, tien maanden voor het overlijden van Isabella I, werd na een aantal Spaanse overwinningen het verdrag van Lyon gesloten waarmee het koninkrijk Napels gevoegd werd onder de aragonese kroon. Gedurende deze oorlog tussen Frankrijk en Spanje ontwikkelde het Spaanse leger de zogenaamde *tercio*, een combinatie van infanterie, cavalerie en artillerie, die de basis zou vormen van de strijdkrachten tot aan het begin van de achttiende eeuw. Later, in 1920, dook deze naam weer op als aanduiding voor onderdelen van de koloniale strijdkrachten in Afrika. Een andere consequentie van deze oorlog was dat voor het eerst het leger bestond uit louter huurlingen die uit vrijwel alle Europese landen afkomstig waren. Er werd een eind gemaakt aan middeleeuwse ridderlijke tradities en er werden technische en strategische noviteiten ingezet. De kosten van dit alles liepen huizenhoog op. Toen Isabella aan de macht kwam, bedroeg de oorlogsbegroting 27 miljoen maradevís, een bedrag dat maar liefst tot 341 miljoen was gestegen in het jaar van haar overlijden.

Religieuze kwesties

De katholieke vorsten probeerden de greep van de staat op de kerk te vergroten. Hernando de Talavera, biechtvader van Isabella, ontwierp een programma van kerkelijke vernieuwing. Daaronder vielen een strengere selectie van de bisschoppen en het op peil brengen van de kennis van het latijn en de levenswandel van de clerus (celibaat, tonsuur, habijt). In 1495 droeg Isabella Francisco Jiménez de Cisneros voor als bisschop van Toledo, de hoogste kerkelijke functie in het land. Deze prelaat stond bekend om zijn franciscaanse soberheid. Zijn poging tot kerkvernieuwing wordt de Cisneriaanse Hervorming genoemd, waarvan de betekenis niet overschat mag worden en die hoogst waarschijnlijk niet de oorzaak is geweest van het feit dat het Protestantisme geen wortel schoot in Spanje. Aannemelijker is dat het gedurende de eeuwenlange Reconquista gegroeide militante katholicisme, dat elke vorm van heterodoxie uitsloot, daaraan debet is. Alle beschikbare kronieken bevestigen de buitengewone geloofs-overtuiging van Isabella. Daarvan getuigt ook de arend in haar wapenschild, het embleem van de evangelist Johannes, die zij zeer was toegewijd. Het is niet duidelijk of het deze devotie was, of een andere oorzaak zoals politieke of economische, die het bestaan van drie minderheden (joden, islamieten en zigeuners) tot een bron van zorg maakten voor de kroon.

Kardinaal Cisneros
1436-1517

Hoe dan ook, het bestaan van de joodse minderheid was aanleiding voor Isabella en Ferdinand om in 1480 de Spaanse Inquisitie in te stellen en in 1492 een verordening uit te vaardigen, het edict van Granada, ter uitwijzing van joden die zich niet wensten te bekeren. Eenzelfde besluit trof in 1499 de zigeuners, die vanwege hun afwijkende cultuur niet geaccepteerd werden en in 1502 was het de beurt aan de Islamieten. Hoewel bij de inname van Granada aan de Moren geloofsvrijheid was toegezegd, werd deze belofte van meet af aan geschonden door het optreden van kardinaal Cisneros, die toen aan het hoofd stond van de Inquisitie. De door hem ingezette onderdrukking leidde in 1501 tot de opstand van Albaicín die met militair geweld werd neer-geslagen, waarna in 1502 de uitwijzing volgde van niet-bekeerlingen.

Dynastieke belangen

Uit het huwelijk van Isabella I met Ferdinand II werden vijf kinderen geboren. De oudste, Isabella (1470), werd in 1479 uitgehuwelijkt aan de vijftienjarige prins Alfons van Portugal, die echter in 1491 overleed. Prinses Isabella keerde terug naar Castilië, maar werd in 1495 door haar ouders gedwongen tot een verbintenis met de vlak daarvoor tot koning van Portugal gekroonde Manuel I. Hoewel Isabella hier niets voor voelde, werd dit huwelijk doorgezet omdat het katholieke koningspaar vanwege de oorlog met Frankrijk er veel waarde hechtte zich te verzekeren van bondgenoten. Uit dit huwelijk werd in 1498 een zoon geboren, Miguel. Zijn moeder overleed tijdens de bevalling. Het tweede kind van Isabella en Ferdinand was prins Johan, vanaf zijn geboorte in 1478 erfopvolger met de titel Príncipe de Asturias. Deze Johan overleed in 1497, waardoor de titel via zijn oudere zuster Isabella overging op haar zoontje Miguel. Daarmee waren de problemen van de opvolging nog niet ten einde, want Miguel kwam op tweejarige leeftijd te overlijden, waardoor Johanna (1479), het derde kind van Isabella en Ferdinand de troon van Castilië en Aragón erfde. Indien Miguel was blijven leven zou Portugal wellicht onderdeel zijn geworden van Castilië. Prinses Johanna werd, alweer om politieke redenen, uitgehuwelijkt aan Filips van Habsburg, graaf van Vlaanderen, bijgenaamd de Schone. Hiermee zou het Oostenrijkse koningshuis op termijn de Spaanse troon in handen krijgen. Voor dit huwelijk vertrok Johanna in 1496 met een groot gevolg naar Brugge, waar Filips zijn domicilie had.

Johanna van Castilië
1479-1555

Na Johanna volgden nog twee dochters, Maria (1482) en Catharina (1485). Via een huwelijk van Maria met Manuel I van Portugal (de tweede echtgenoot van haar overleden zuster Isabella) werd de band tussen de Iberische rijken wederom bevestigd. Uit dit huwelijk werden maar liefst tien kinderen geboren, waaronder Isabella, de latere echtgenote van haar volle neef keizer Karel V. Catharina zorgde voor een verbinding van de Castiliaanse kroon met die van Engeland door te huwen met Hendrik VIII.

Koningin Isabella I overleed in 1504 in de wetenschap dat haar dochter en opvolgster Johanna waarschijnlijk niet in staat zou zijn het koningschap te vervullen. De prinses - die later de bijnaam de Waanzinnige kreeg - gaf blijk van geestelijke instabiliteit en het was daarom dat

Filips de Schone
1478-1506

Isabella I in haar testament bepaald had dat wanneer Johanna inderdaad niet tot regeren in staat zou zijn, niet Johanna's man Filips de Schone, maar Ferdinand II het regentschap zou uitoefenen tot aan de meerderjarige leeftijd van haar in 1500 geboren kleinzoon Karel. Het liep echter anders. Ferdinand II had een grote hekel aan zijn mondaine schoonzoon en vertrok naar Aragón nadat hij met Filips het concordaat van Salamanca had gesloten waarin was overeengekomen dat Filips naast Johanna het koningschap zou uitoefenen als Filips I. Zijn regeringsperiode duurde slechts twee jaar. Na de plotselinge dood van Filips in 1506, een gebeurtenis die Johanna erg aangreep, keerde Ferdinand II terug naar Castilië om het regentschap op zich te nemen. Eenmaal terug in Castilië liet hij zijn dochter, koningin Johanna, voor de rest van haar leven opsluiten in het clarissenconvent van Tordesillas, waarna hij zich concentreerde op de ontwikkelingen in Italië, het beheer over Castilië overlatend aan kardinaal Cisneros. In Italië was een alliantie gevormd tussen Castilië, Venetië, Engeland en de Heilige Stoel, de *Liga Santa*, die gericht was op de verdrijving van de Fransen uit

Italië. Toen de Franse koning probeerde Navarra voor zich te winnen, zag Ferdinand, die als zoon van de vroegere koning Johan II van Navarra, aanspraak meende te kunnen maken op de Navarrese troon, zijn kans schoon en viel in 1512 met toestemming van de paus Navarra binnen dat in 1516 onder de Castiliaanse kroon werd gevoegd. Ferdinand II overleed in datzelfde jaar. In afwachting van de komst van zijn kleinzoon, Karel van Gent, de latere Karel I van Spanje en keizer Karel V van het Heilige Roomse rijk, liet Ferdinand zijn bezittingen na aan zijn dochter Johanna en benoemde zijn onwettige zoon Alfons tot regent van Aragón en kardinaal Cisneros van Castilië. Kronieken melden dat zijn dood veroorzaakt was door het gebruik van Spaanse vliegen, toentertijd beschouwd als een afrodisiacum, in de hoop toch nog een mannelijke opvolger te kunnen verwekken bij zijn tweede vrouw, Germaine van Foix.

De vereniging van alle christelijke rijken - behalve Portugal - op het Iberisch schiereiland onder één kroon betekende een mijlpaal in de Spaanse geschiedenis. Een geschiedenis van eenwording door militaire veroveringen, maar vooral ook door toepassing van uitgekiende huwelijksstrategieën. Isabella I en Ferdinand II waren de laatste vorsten van eigen bodem en worden veelal beschouwd als degenen aan wie Spanje de groei tot een wereldrijk te danken heeft. De neergang van dit imperium zou daarentegen het gevolg zijn geweest van de komst van vreemde, buitenlandse koningshuizen: de Habsburgers en de Bourbons. De vorming van een mythe rond het katholieke koningspaar die nog altijd aanhangers kent.

Willem Peeters, 1 februari 2012

Afbeelding titelblad: Isabella I van Castilië rond 1490 naar een schilderij toegeschreven aan Juan de Flandes en Michael Sittov